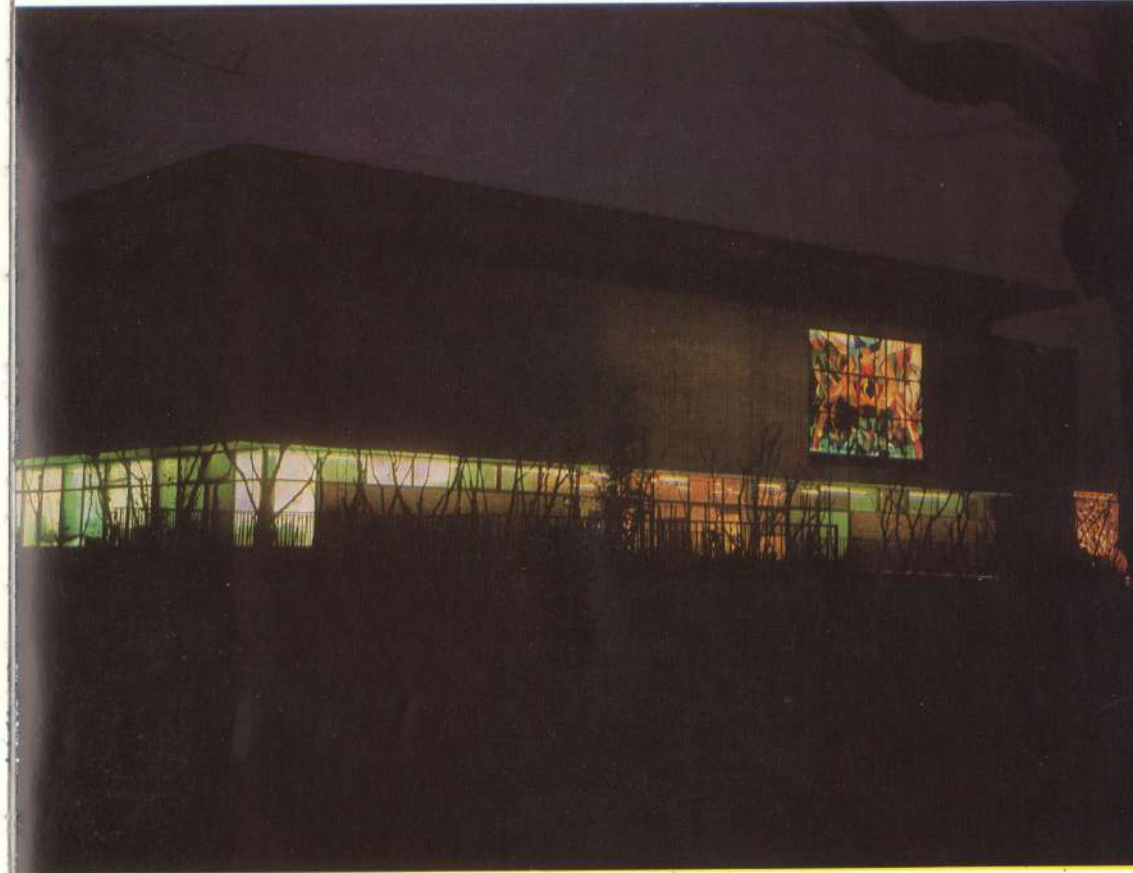
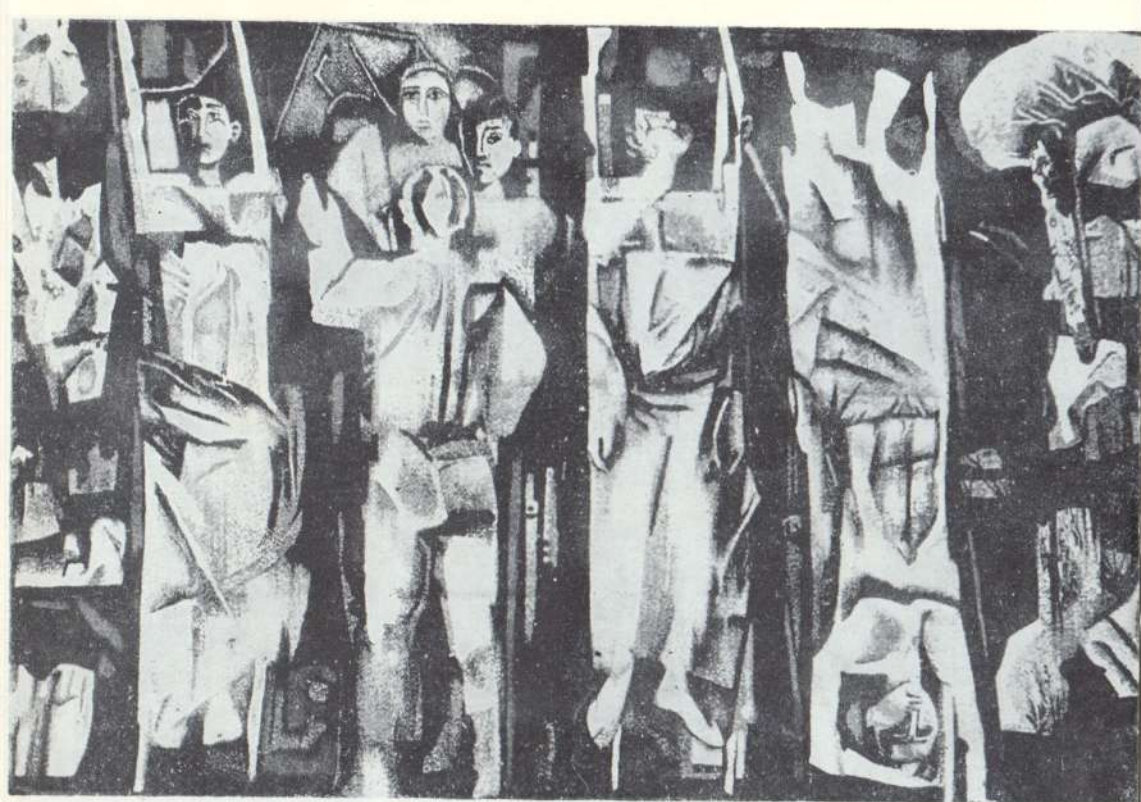

MUZEJ
SOCIALISTIČKE
REVOLUCIJE
VOJVODINE

ZGRADA MUZEJA SOCIJALISTICKE REVOLUCIJE VOJVODINE

BOŠKO KARANOVIĆ TAPISERIJA LOGOR, 300 x 470

VODIČ UREDILI:

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

NIKOLA BOŽIĆ

UREDNIK

RUŽA CVEJIC

REDAKTOR

PERO MORAČA

TEHNIČKI UREDNIK I LIKOVNA OPREMA

BOŽIDAR BOSKOVIĆ

ŠTAMPA:

»OBZOR« BAČ. PETROVAC

KLIŠEI:

CINKOGRAFIJA »FORUM«

KOLOR DIJAPozITIVI

SILVESTER MORE

BOLDIZAR JOZEF

STALNA POSTAVKA IZLOZBE MUZEJA SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE VOJVODINE

ORGANIZACIJA, KOORDINACIJA I STRUČNO RUKOVODENJE

NIKOLA BOŽIĆ, DIREKTOR MUZEJA SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE VOJVODINE

REDAKCIJA IZLOZBE:

1. DUSAN ALIMPIĆ
2. ŽARKO ATANACKOVIĆ
3. SANDOR VEG
4. Dr DUSAN ZIVKOVIĆ
5. JAN KIS
6. EMIL KEVREŠAN
7. SRETA KOVAČEVIĆ
8. SVETOZAR KOSTIĆ
9. BOŠKO KRUNIĆ
10. ALEKSANDAR LAKIĆ
11. LJUBINKO MARKOVIĆ
12. Dr JOSIP MIRNIĆ
13. RADOVAN PANIĆ
14. Dr BRANKO PETRANOVIĆ
15. MARKO PERIĆIN
16. NOVAK PETROVIĆ
17. DORDIJE POPOVIĆ
18. SRETA SAVIĆ
19. ŽIKA TADIĆ

IDEJNI I GLAVNI PROJEKTANT ARHITEKTONSKO-LIKOVNOG REŠENJA POSTAVKE PROF. ARH. DUKA KAVURIĆ.
STRUČNA ORGANIZACIJA I KOORDINACIJA ZA ARHITEKTONSKO-LIKOVNE I ZANATSKÉ RADOVE NA IZLOZBI
AK. SLIKAR BOŽIDAR BOŠKOVIĆ.

KOMISIJA ZA PRACENJE I REALIZACIJU IZLOZBE:

- MARIJA ATEVIĆ
NIKOLA BOŽIĆ
BOŽIDAR BOŠKOVIĆ
ANDELKA VLAOVIĆ
SLOBODAN JOVANOVIĆ
TEODOR SAVIĆ
RUŽA CVEJIC

KOMISIJA ZA PRIJEM IDEJNOG I GLAVNOG PROJEKTA REŠENJA POSTAVKE:

1. NIKOLA BOŽIĆ
2. Ing. MARKO OGRIZ
3. Arh. MILOŠ SAVIĆ
4. Ig. Arh. DUSAN ADAMOVIĆ
5. Ing. LJUBIŠA KNEŽEVIĆ
6. Ing. PAVLE KRIZAN

SARADNICI NA LIKOVNIM REŠENJIMA STALNE POSTAVKE:

1. MILAN STANOJEV
2. JOVAN SOLDATOVIĆ
3. BOŠKO PETROVIĆ
4. BOŽIDAR BOŠKOVIĆ
5. LJUBOMIR DENKOVIĆ
6. NANDOR GLIĆ
7. BOŠKO KARANOVIĆ
8. DUŠAN MALESEVIĆ
9. VELIBOR MACUKATIN
10. MIODRAG NEDELJKOVIĆ
11. ALEKSANDAR LAKIĆ
12. Dr MILAN ŠAPUNDŽIĆ
13. ZORAN PAVLOVIĆ
14. MIROSLAV STEFANOVIĆ
15. PETAR ČURČIĆ
16. VLADIMIR LABAT
17. PAVLE RADOVANOVIC
18. ALEKSANDAR ZARIN
19. ZORAN PETROVIĆ
20. SLOBODAN BODULIĆ
21. VANJA KAVURIC

FOTOGRAFSKA REALIZACIJA
I DIJAPUZITIVI ZLATKO MOVRIN,
BOGDAN MARCIKIĆ
MORE SILVESTER
BRANKO MIŠIĆ
PROJEKAT RASVETE
BURE OČIĆ I Ing. DANILO MIKOVIĆ
MUZIČKA PRATNJA
JOVAN JOVIĆIĆ

NA GRAFIČKOJ REALIZACIJI I IZRADI MULAŽA UČESIVOVALI SU:

1. MOMČILO PETROVIĆ
2. RATKO GIKIĆ
3. RADULE BOŠKOVIĆ
4. BOŽIDAR ĐURĐEVIĆ
5. MARINKO JANKOVIĆ
6. SERIF ALIVODIĆ
7. BRANKO ĐURĐEVIĆ

MAKETE U SALI IX URADILI:

BOŽIDAR DOPUDA
MILETA LESKOVAC

KONCEPCIJA, TEMATSKO-EKSPOZICIONI PLANOVI, ISTORIOGRAFSKO-MUZEOLŠKA REALIZACIJA IZLOŽBE:

S A L A I

VOJVODINA OD ISTERIVANJA TURAKA DO AUSTROUGA
RSKE NAGODBE 1867. GODINE
NIKOLA PETROVIĆ
OLGA POPOVIĆ
KUSTOS
REDAKTOR
Dr ANDRIJA RADENIĆ
KONSULTANT
NIKOLA PETROVIĆ

S A L A II, III

NASTANAK I RAZVITAK RADNIČKOG POKRETA DO 19
18. GODINE
NADA BOŠKOVIC
KUSTOS
RECENZENTI
Dr ANDRIJA RADENIĆ I KALMAN ČEHAČ
REDAKTOR I KONSULTANT
Dr ANDRIJA RADENIĆ

S A L A IV, V, VI

RADNIČKI POKRET U VOJVODINI OD 1918 DO 1941. GODI
NE
DIVNA ALBULJ (1919—1928)
KUSTOS
DORDE NEČAK (1929—1941)
KUSTOS
REDAKTOR
I RECENZENT
PERO DAMJANOVIĆ
KONSULTANTI
PERO DAMJANOVIĆ I JULIJANA VRČINAC

S A L A VII, VIII

NARODNOOSLOBODILACKI RAT I SOCIJALISTIČKA REV
OLUCIJA 1941—1945. G.
MIRA RADULOVIĆ (1941—1942)
KUSTOS
ZARKO ATANACKOVIĆ (1943)
SPOLJNI SARADNIK
JOVAN KIRJAKOVIĆ (1944—1945)
KUSTOS
REDAKTOR
ZARKO ATANACKOVIĆ
KONSULTANT
PERO MORAGA I ZARKO ATANACKOVIĆ

S U T E R E N

NIKOLA BOŽIĆ
DIREKTOR
REDAKTOR
ZARKO ATANACKOVIĆ
KONSULTANTI
PROF. PAVLE FRANJKOVIĆ, PUK. LJUBINKO MARKOVIĆ,
PUK. RADOVAN PANIĆ, PUK. STEVICA JOVANOVIĆ —
TOŠA

S A L A IX

IZGRADNJA SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVNOG DRUŠT
VA 1944—1971
BUŽA CVEJIĆ
ZAMENIK DIREKTORA
REDAKTOR
Dr DUŠAN BILANDŽIĆ
KONSULTANT
Dr ZIVAN SLJUKIĆ, LJUBIŠA STANKOVIĆ, Dr BRANKO
PETRANOVIĆ, Dr BORISLAV DIMKOVIĆ I BRANKO MI-
LOŠEVIĆ.
POGOVOR O LIKOVNIM PRILožIMA AK. SLIKAR BOŽI
DAR BOŠKOVIC, REFERENT ZA ARHITEKTONSKO-LIKOV-
NA REŠENJA.

„OVDJE NA OVOM RAVNOM
TLU BEZ ŠUMA, BRDA I ČU-
KA TUKLI SU SE SINOVI
VOJVODINE VEĆ 1941. GO-
DINE, DIGLI SU SE NA O-
RUŽJE DA SE ZAJEDNO SA
OSTALIM NARODIMA JUGO-
SLAVIJE BORE ZA SLOBODU
SVOGA NARODA I SREĆNIJU
BUDUĆNOST...“

J. B. TITO

STALNA POSTAVKA MUZEJA
SOCIJALISTIČKE REVOLUCIJE
VOJVODINE.

Izgradnja nove zgrade Muzeja socijalističke revolucije Vojvodine počela je 1960. godine po projektu ing. arh. Ivana Vitića iz Zagreba. (Radove je izvodilo preduzeće »Komgrap« iz Beograda). Locirana u staroj gradskoj četvrti u Dunavskoj ulici, između zgrade bivšeg suda i Dunavskog keja, ona se svojim smelom i originalnim rešenjima dobro uklopila u arhitektonsko-likovni i parkovni ambijent okoline. Gabarit zgrade iznosi 1.142,43 m² sa približno istim dimenzijama podrumske, suterske i spratne delove. Do kraja 1969. godine zgrada je stavljena pod krov, pa su u njene delimično završene podrumske i prizemne prostorije smeštene radne kancelarije, muzejske zbirke, radionice, biblioteka, slikarski atelje i maketarnice. Građevinskom dovršenju i postavljanju stalne izložbe na spratnom delu i u suterskom prostoru pristupilo se 1970. godine. Uređenje neposredne okoline zgrade i spoljnog dela izložbe, prema projektu arh. B. Bogdanovića i Borka Novakovića — ostalo je u fazi grubih građevinskih radova i još uvek čeka na svoju realizaciju.

Prema zamisli investitora i projektanta, zgrada zajedno sa eksterijerom i stalnom izložbenom postavkom treba sama po sebi da ima spomenično obeležje, da izrazi jedinstvo i bratstvo naroda i narodnosti Vojvodine iskovanu u vatri oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije i svu specifikumu i veličinu te borbe sagledanu u istorijskom kontinuitetu i povezanosti s borbom svih naroda i narodnosti Jugoslavije s' Komunističkom partijom Jugoslavije na čelu.

Upravo je s takvim ciljem 14. maja 1956. godine i osnovan Muzej radničkog pokreta i

narodne revolucije. Za proteklih 15 godina Muzej je prikupio, obradio i zaštitio od propadanja bogate fondove muzejskog materijala i autentičnih dokaza i svedočanstava o dugogodišnjoj borbi radničke klase za svoju slobodu, za socijalnu i nacionalnu jednakost i ravnopravnost naroda i narodnosti Vojvodine. Tako je u zbirci fotomaterijala prikupljeno preko 30.000 fotografija i veći broj dokumentarnih filmova; u zbirci predmeta preko 4.000 trodimenzionalnih muzejalija; u zbirci knjiga i brošura oko 8.000 inventarnih jedinica; u zbirci likovnih priloga 140 slika i crteža nastalih u toku rata, u rovu, pred juriš ili za vreme zatišja posle bitke; u zbirci arhivske građe sakupljeno je preko 6.000 letaka, oglasa, proglasa i sl. muzejskih dokumenata. Nakon integracije sa Istorijskim arhivom PK SKV, Muzej socijalističke revolucije (kako se danas zove) obogatio se s preko 1.000.000 dokumenata i 300.000 snimaka mikrofilmovane građe o radničkom pokretu i socijalističkoj revoluciji naroda i narodnosti Vojvodine. Stručna biblioteka Muzeja broji preko 16.000 inventarskih jedinica.

Uporedo sa prikupljačkim radom i nastojanjem da se od zuba vremena istrgne što veći broj dokaza o revolucionarnoj prošlosti Vojvodine, Muzej je razvio i živu vaspitno-obrazovnu i izdavačku aktivnost. Tako je u proteklom periodu izrađeno 25 tematskih izložbi, 3 stalne memorijalne postavke, 2 pukovske sobe i organizovan veliki broj manifestacija na planu negovanja i razvijanja revolucionarnih tradicija. Izdanje albuma Vojvodina u borbi predstavlja takođe uspeh kolektiva Muzeja. U ovoj jedinstvenoj publikaciji sa 2.130 fotosa, 1.012 dokumenata, sa legendama i komentarima dat je sintetizovan, autentičan i upečatljiv presek istorije radničkog pokreta, NOB-a i socijalističke revolucije u Vojvodini.

Plodan 15-godišnji rad na prikupljanju muzejskog materijala i formiranju muzejskih zbirki, rad na istorijskim rekonstrukcijama, objavljivanju građe i dokumenata o našoj revo-

PANO — PLAKAT SA TEMATSKE IZLOZBE POSVECENE 100-GODISNJICI RODENJA LENJINA.

lucionarnoj prošlosti, stalna izložbena aktivnost i tematsko prikazivanje muzejskog materijala — svrstali su Muzej socijalističke revolucije u red svojevrsnih, kulturno-prosvetnih, vaspitno-obrazovnih i naučno-istraživačkih institucija naše Pokrajine. Nakon otvaranja stalne izložbene postavke Muzej socijalističke revolucije još više će postati »snažan animator muzejske publike« i transmisije u negovanju i razvijanju svetlih tradicija naše revolucije.

Rad na stalnoj istorijskoj postavci jedan je od osnovnih zadataka na kojem je već više od šest godina težište u radu Muzeja. Ovaj relativno dug period uslovljen je i činjenicom što vojvodanska historiografija do danas nije dala ozbiljniju sintezu naše novije istorije. Da bi se izvršile najvažnije rekonstrukcije i uopštavanja bilo je potrebno angažovati kustose i kao istoričare i uložiti velike napore da se istraže i konsultuju mnogi arhivski fondovi i muzejske zbirke u zemlji i inostranstvu. Koliko je bio složen i naporan put do tematsko-hronološke koncepcije i arhitektonsko-likovne ekspozicije, vidi se iz sledećeg podatka: izrađeno je i odabrano oko 9.000 fotonegativa, 8.000 mikrofilмова raznih dokumenata i štampe; izrađeno je 18 pratećih albuma, obrađeno i signirano oko 50.000 kontaktkopija itd.

Pri izradi istorijske koncepcije moralo se imati u vidu i polaziti od specifičnih istorijskih, geopolitičkih, političkih, socijalnih, društveno-političkih i drugih uslova koji su uticali na tokove narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije naroda i narodnosti Vojvodine. Trebalo je takođe voditi računa ne samo o specifičnostima revolucionarnih procesa u pojedinim regionima Vojvodine, nego sagledati i sve što je bilo zajedničko za narode i narodnosti Vojvodine u celini pa i u njihovoj povezanosti i uslovljenosti sa širom jugoslovenskom zajednicom i revolucionarnim vrenjima u susjednim zemljama i u svetskim razmerama. Konačno, trebalo je sagledati istorijski kontinuitet revolucionarnog pokreta Vojvodine s ranijom istorijskom prošlošću naših naroda — s mnogobrojnim bunama, njihovom neprekidnom borbom za slobodu i nezavisnost. Polazilo se, naime, od toga da naša revolucija nije pala »odnekud, s neba«, već da je u uskoj vezi i sa svim onim istorijskim i drugim kretanjima i okolnostima koji su joj prethodili. U izradi istorijske koncepcije i programiranju stalne postavke konsultovani su svi postojeći istorijski izvori o radničkom pokretu i socijalističkoj revoluciji u Vojvodini. Angažovan je i veliki broj spoljnih saradnika i eminentnih stručnjaka i poznavalaca naše istorije, među kojima su: dr Dušan Bilandžić, dr Branko Petranović, Pero Damjanović, Pero Morača, dr Andrija Radenić, Nikola Petrović, saradnici Instituta za izučavanje istorije Vojvodine i dr. U Redakciji i recenzentskoj grupi, koja je verifikovala program istorijske postavke, pored ostalih nalazili su se: dr Jovan Marjanović, dr Kalman Cehak, dr Danilo Kecić, dr Dušan Zivković, dr Nikola Gaćeša, dr Josip Mirnić, Sandor Veg, Zarko Atanacković, Sreta Savić, Novak Petrović, Zvonimir Golubović, Svetozar Kostić, Sreta Kovačević, Marko Peričin, Zika Rudić, Đorđije Popović i dr. Veliku pomoć pružili su i Ideološka komisija PK SKV, Institut za savremenu istoriju, Muzej revolucije naroda Jugoslavije, Voj-

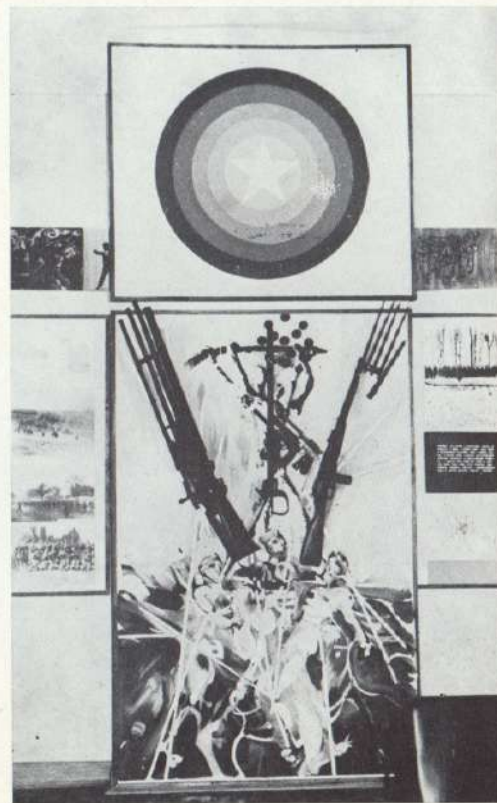
ni muzej i druge institucije i pojedinci, a posebno učesnici NOB-a u Vojvodini, kao i zavlačajni muzeji i arhivi Vojvodine.

Arhitektonsko-likovna i muzeološka koncepcija stalne izložbe Muzeja revolucije predstavlja pokušaj prevazilaženja starih i klasičnih prezentacija muzejskog materijala i napor da se izložba prilagodi savremenom ukusu i što raznovrsnijim medijima i najnovijim sredstvima komunikacija Muzeja i publike.

Kolektiv Muzeja i glavni projektant prof. arh. Duka Kavurić nastojali su da ova izložba ne bude kopija bilo koje postojeće, da sva rešenja po mogućnosti budu originalna i neponovljena, da se maksimalno iskoristi ne tako veliki izložbeni prostor i prikaže što veći broj muzejskih eksponata; da se uz primenu pogodnih arhitektonsko-likovnih i umetničkih priloga i rešenja ublaži jednostranost i prenatrpanost »papirnato«, »fotografskog« i arhivsko-dokumentacionog materijala (od čega »boluju« mnoge postavke u istorijskim muzejima, a posebno u muzejima revolucije). Pri tome se nastojalo da likovni i umetnički prilozi, intervencije i ilustracije predstavljaju samo dopunsko i pomoćno sredstvo za lakše prihvatanje, »probavu« i vizuelno-estetski doživljaj osnovne istorijske postavke.

Koliko se u svim tim zahtevima i nastojanjima uspeo reći će publika i stručna kritika. Neosporno je ipak da su neka rešenja zaista originalna i jedinstvena. Tako, na primer, na spratnom delu izložbe izbeglo se klasično postavljanje trodimenzionalnog materijala. Umesto u vitrinama i na zidovima, oružje iz NOB oblikovano je i prikazano kroz umetničko-tematske kompozicije na stubovima. Slično je i sa rešenjem za narodne heroje, sa predrevolucionarnom istorijom Vojvodine, sa 27. martom, itd. Problem nedovoljnog izložbenog prostora rešen je uz pomoć 27 dijaprojektora-karusela sa 2.240 slajdova-eksponata. Na taj način se izložbeni prostor gotovo udvostručio i omogu-

ćio da se u jednoj ekspoziciji dâ blizu 10% muzejskih eksponata, a ostavljena je mogućnost da se zamenom slajdova uz minimalne troškove stalna postavka inovira i dopunjuje novim muzejskim materijalom.

DETALJ SA MEMORIJALNE IZLOZBE (PUKOVSKE SOBE) 3. VOJVODANSKE BRIGADE U RUMI.

VOJVODINA OD ISTERIVANJA TURAKA
DO AUSTROUGARSKJE NAGODBE 1867

U sali I, kao uvodni deo izložbe, prikazana su najznačajnija zbivanja u istoriji današnje Vojvodine u razdoblju od 1690. do Austro-ugarske nagodbe 1867.

Početak ovog razdoblja, posle velikih bitaka kod Slankamena (1691), Petrovaradina (1716) i Sente (1697), Turska je karlovačkim (1699) i požarevačkim mirom (1718) potisnuta južno od Dunava i Save, a oblasti današnje Vojvodine ušle su u sastav habsburške imperije.

Ova epoha u istoriji naroda Vojvodine prikazana je na bakarnoj površini od 36.00 m² u obliku stripa, koji fragmentarno ilustruje najbitnije pojave i događaje.

Pošto se nakon ratova s Turskom politički i administrativno učvrstila u novoosvojenim oblastima današnje Vojvodine, Austrija je preduzela mere za ekonomsko-privredno podizanje ovih zapuštenih, zaostalih, retko naseljenih i ratovima opustošenih krajeva. Ona to čini prvenstveno u ekonomskom i političkom interesu vladajuće dinastije Habsburgovaca, zatim krupnih feudalnih veleposednika, svetovnih i crkvenih vlasti, plemstva i drugih privilegisanih kategorija feudalnog društva. Osnovna masa stanovništva — seljaštvo — bila je podjednako politički obespravljena i teško izrabljivana bez obzira na narodnost.

Izgradnjom Begejskog kanala u prvoj polovini XVIII veka, kanala Dunav—Tisa krajem istog veka i drugim melioracionim vodoprivrednim merama znatno su poboljšane proizvodne mogućnosti, proširene setvene površine, potisnute močvare i stvoreni bolji klimatski uslovi. Povećana proizvodnja podstakla je razvoj tržišta, dok je ratarstvo postepeno potiskivalo stočarstvo na prostranim nenaseljenim i neobrađenim pustarama i pašnjacima.

Austrijska apsolutna monarhija, opet u svom sopstvenom interesu, unapređuje zanate, podiže manufakture, unapređuje izvoz poljoprivrednih proizvoda iz plodnih vojvodanskih ravnica. Da bi oživeo privredu, bečki dvor je ubrzo prišao sistematskoj kolonizaciji novoosvojenih krajeva. Još pre toga, 1690, velikom seobom Srba doselila se u ove krajeve jedna etnički kompaktna, organizovana, srazmerno velika grupa stanovništva pod vodstvom patrijarha Arsenija III Carnojevića. Time se broj Srba u austrijskoj monarhiji znatno povećao. Stalnim spontanim doseljavanjem iz Vlaške rastao je broj Rumuna, prvenstveno u Banatu. Međutim, od naročitog privrednog i političkog značaja bilo je sistematsko naseljavanje Nemačke iz zapadnih i jugozapadnih krajeva Nemačke u srednje Podunavlje. U svakom pogledu privilegijisana i snažno podržavana od Beča, ta potpuno nova, ranije nikad ovde prisutna etnička grupa, relativno brzo će postati važan ekonomski činilac, pa i politički oslonac vladajućih krugova i klasa Austrije. Tako se tokom XVIII veka konačno oformila šarolika nacionalna struktura kasnije Vojvodine, što će bitno uticati na dalju istoriju naroda Vojvodine i dati joj posebno obeležje.

Habsburška monarhija, opterećena dubokim društvenim, političkim i nacionalnim suprotnostima, razvijala se u znaku stalnih previranja, unutrašnjih političkih sukoba, buna, ustanaka i revolucija. Ustanak predvođen mađarskim velikašem Ferencem Rakocijem (1703-1711) zadao je velike teškoće habsburškoj imperiji. Godine 1735. izbile su seljačke bune u Sremu od Zemuna do Sida i Vukovara. Iste godine podižu se na oružje seljaci Pomorišja. Masu pobunjenika čine mađarski kmetovi. Za zajedničkog vođu seljaci su izabrali Peru Segeđina. Ustanak rumunskih seljaka zapadnog Erdelja, pod vodstvom Hore, Kloške i Krišana (1782-1785) snažno je odjeknuo i među seljaštvom današnje Vojvodine. Kao stalni oblik otpora potlačenog seljaštva javlja se hajdučija.

Taj revolucionarni proces doći će do vrhunca u buržoasko-demokratskoj revoluciji 1848/49. godine.

Uporedo sa cvim osnovnim antagonizmom feudalnog društva, postepeno se javlja suprotnost između zemljoradničke aristokratije i građanstva, koje razvitkom robno-novčanih odnosa postaje nosilac novog, kapitalističkog privredivanja u privredi Vojvodine i samim tim privredna snaga, društveni položaj i politički uticaj građanstva. Ubrzo se apsolutna monarhija, u težnji da učvrsti svoju vlast i nametne centralističke oblike državne uprave nasuprot partikularističkim i lokalističkim težnjama plemstva, počela oslanjati na buržoaziju od čije finansijske podrške, i inače, postaje sve više zavisna.

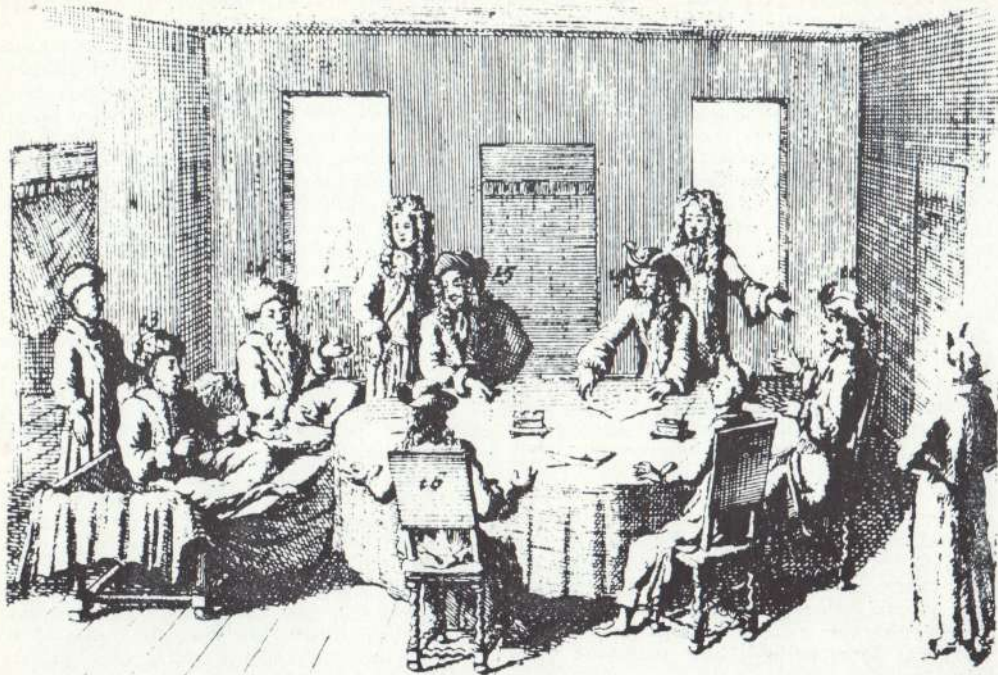
Za istoriju današnje Vojvodine je od posebnog značaja borba mađarskog plemstva protiv hegemonije bečkog dvora i, u isto vreme, nastojanje toga plemstva da održi mase mađarskih truhbenika i nemađarskih naroda u potlačenom položaju. Otud i otpor pravoslavnog, pretežno rumunskog i srpskog stanovništva hegemoniji mađarske aristokratije, što je prvi put bilo snažnije izraženo u zahtevu Temišvarskog sabora iz 1790. godine da se u Banatu osnuje »ilirski« t.j. srpsko-rumunska administrativna jedinica sa određenim autonomnim pravima van ingerencije lokalne mađarske vlastele.

Značajnu ulogu u istoriji današnje Vojvodine tokom XVIII veka pa sve do 1873. imala je Vojna granica, čije je stanovništvo bilo potčinjeno surovom režimu austrijske vojne administracije, izdržavalo se sopstvenim radom i moralo da ratuje na mnogim evropskim ratištima za interes Beča. Uprkos svemu tome, graničari su čuvali i takav svoj položaj radije nego da dođu pod vlast lokalnih feudalnih gospodara.

U XIX veku, uporedo s produblјavanjem krize feudalnog društva i habsburške monarhije i razvijanjem novih kapitalističkih odnosa

proizvodnje, sve značajnije mesto dobijalo je nacionalno pitanje. Najbrojnija i najorganizovanija mađarska nacija, predvođena srednjim i sitnim plemstvom, sve glasnije zahteva šira politička prava i, takođe, društvene reforme. U revoluciji 1848/49. godine prvi put u svojoj istoriji narodi današnje Vojvodine bore se u redovima jednog progresivnog pokreta koji obuhvata veoma prostrana područja širom Evrope. U tom revolucionarnom kretanju svom snagom je izbilo i nacionalno pitanje i postalo jedan od ključnih problema Monarhije, a takođe i pitanje od fundamentalnog značaja za nacionalne pokrete u sledećim decenijama. Prvi krupan događaj bio je Blagoveštenski sabor, održan u Sremskim Karlovcima 1861. godine. Tu je objavljen zahtev za stvaranje srpske Vojvodine, koji je istaknut na Majskoj skupštini u Sremskim Karlovcima 1848. godine. Iako ovaj zahtev nije naišao na podršku kod drugih naroda Vojvodine, jer je protumačen kao izraz hegemonističkih težnji jednog naroda u jednoj oblasti naseljenoj pripadnicima i mnogih drugih naroda, značaj Blagoveštenskog sabora bio je u tome što je tu nova srpska buržoazija prvi put istupila sa sopstvenom platformom. Ona je pod vodstvom Svetozara Miletića počela borbu s preživelim konzervativno-klerikalnim snagama srpskog društva. Ta nova društvena klasa je, posle šezdesetih godina XIX veka, postala vodeća ali ne i vladajuća klasa srpskog društva u Vojvodini. Ona će, pre 1867, pokušati da nađe zajednički jezik sa mađarskom opozicijom u borbi protiv bečke reakcije, ali samo sa veoma ograničenim uspehom.

Političko previranje koje je zahvatilo Austriju 1860. završilo se 1867. Nagodbom između vladajućih klasa Austrije i Ugarske. Vlada Ugarske, obrazovana 1867, sastavljena od predstavnika krupne veleposedničke aristokratije i nešto srednjeg plemstva, inaugurisala je hegemonistički, denacionalizatorski i mađarizatorski režim prema svim nemađarskim narodima Ugarske koji su činili većinu njenog stanovniš-

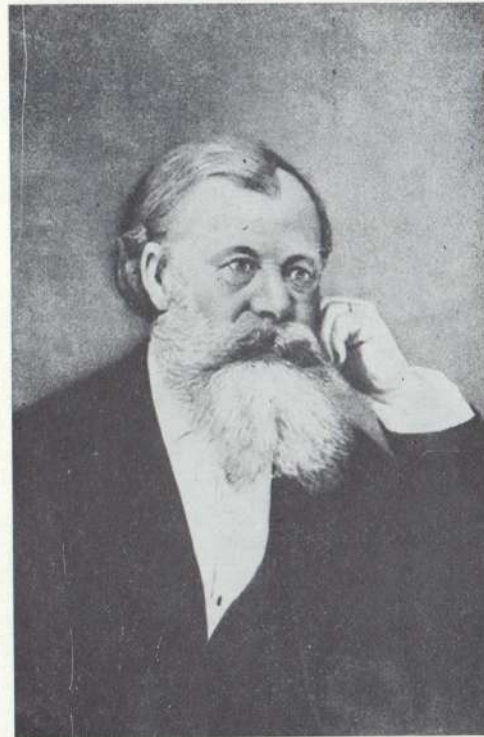

POTPISIVANJE KARLOVAČKOG MIRA, 1699

tva, dok su radne mađarske mase ostale i dalje eksploatisane i politički obespravljene.

Posle sloma neoapsolutizma 1860. dolazi do naglog kulturnog razvitka naroda Vojvodine. Taj se razvitak nadovezuje na tekovine kulture ostvarene u prethodnim decenijama uporedo s formiranjem građanskog staleža. To je vreme otvaranja prvih srpskih škola — gimnazija u Sremskim Karlovcima (1791) i Novom Sadu (1810), pokretanja Letopisa (1825) i osnivanja Matice srpske u Pešti (1826), koja je tada

bila kulturni centar Srba u južnoj Ugarskoj, odakle vrlo brzo prelazi u Novi Sad i Karlovice, koji postaju kulturni, naučni i književni centri. Dositej Obradović otvorio je u kulturnom i prosvetnom životu Srba novu epohu suprotstavljajući se duhovnom monopolu crkve i crkvene hijerarhije. Jovan Rajić stoji na počecima istorijske nauke u Srba. Njihov značaj prevazilazio je granice Vojvodine. Proces započet pojavom Dositeja Obradovića i Vuka Karadžića priveden je kraju u godinama posle 1860,

SVETUZAR MILETIĆ, OSNIVAČ I VOD SRPSKE NARODNE SLOBODOMNE STRANKE U UGARSKOJ

kada je nova srpska buržoazija, uporedo s borbom na političkom poprištu, počela da prodiru i u sve kulturne, prosvetne i crkvene ustanove, da bi ih naposljetku osvojila i uspostavila u njima svoj idejni uticaj. Ti procesi odvijali su se u raznim oblicima kod svih naroda Vojvodine i sa svoje strane utirali put daljim progresivnim kretanjima u društvu Vojvodine.

Odupićući se naročito hegemonističkim manirima mađarskih vladajućih klasa, pored Srba i Hrvata, i Rumuni su se sve više isticali kao opozicionari. Posle sloma apsolutizma, uz pomoć njihovih glasova poslanički kandidat Srpske slobodoumne stranke slavio je nekoliko pobeda na izborima. U budimpeštanskom parlamentu srpski i rumunski poslanici istupače često zajednički prilikom žigosanja velikomađarskih zakona i postupaka tadašnjih režima.

Mađarizacija, počev od šezdesetih godina nailazi na sve veći otpor i u naseljima slovenskih narodnosti katoličke i unijatske veroispovesti u kojima su ranije mađarski hegemonisti pod okriljem zajedničke crkve gotovo bez prepreke sprovođili politiku odnarođivanja. Za Bunjevence, čija se inteligencija već bila i odrekla jezika svoga naroda, godine 1862. izlazi prvi put na bunjevačkom jeziku list Seljak, a 1867. i prvi Bunjevački kalendar. Kasnije, posle Nagodbe, počev od 1870. izlaziće Bunjevačke i šokačke novine u duhu tadašnjih jugoslovenskih ideja.

Kod Slovaka dejstvo nacionaloslobodilačkih pokreta ogledaće se u idejama preporoda prema učenjima čuvenog slaviste Stura, zatim u zajedničkim poduhvatima sa pristalicama Srpske slobodoumne stranke pod Miletićevim predvođništvom. Primera radi, tu se ističe sporazum u kulpinskom izbornom srezu, koji je omogućio naizmeničnu kandidaciju srpskog i slovačkog predstavnika, 1865. i 1869.

Kod Rusina se isto tako oseća od šezdesetih godina pokret preporoda u pravcu nacionalno i socijalno-oslobodilačkih sciljeva potlačenih naroda. Iako u manje zapaženim manifestacijama, zbog malobrojnosti i izrazito slabe materijalne baze, i rusinska naselja (Ruski Krstur, Kucura, i dr.) sve će intenzivnije učestvovati u borbi u kojoj će se pored građanskih slojeva neravnopravnih naroda i narodnosti angažovati mase nezadovoljnih seljaka, sitnih posjednika i nadničara, zanatlija i zanatlijskih radnika.

PANO — KOMPOЗИЦИЈА SA MOTИVИМА МИТСКО-ОБРЕДНЕ САДРЖИНЕ I ЕЛЕМЕНТАРНИМ СИМБОЛИМА КАРАКТЕРИСТИЧНИМ ЗА ЕТНО СТРУКТУРУ ВОЈВОДИНЕ.

ВОЈНИК ИЗ SРЕМА, 1745. ГОДИНА.

SALA II

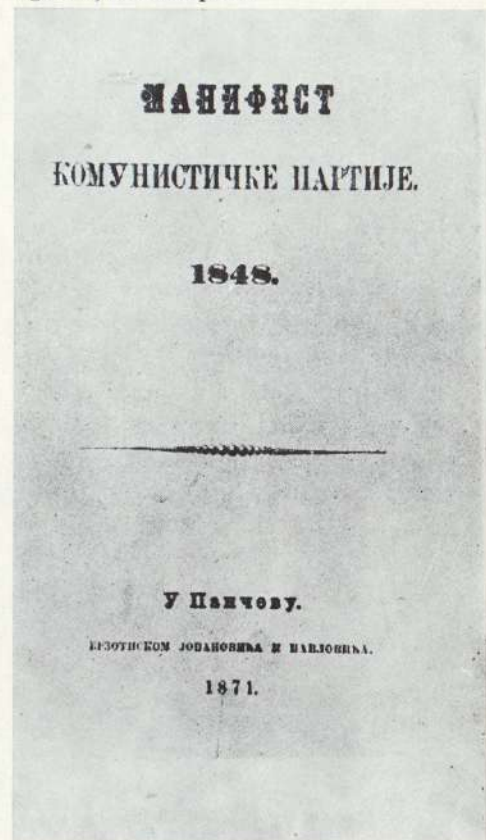
NASTANAK I RAZVITAK RADNIČKOG
POKRETA DO 1918. GODINE

Pri ulazu u salu, na levoj strani, prikazana je prva proleterska revolucija — Pariska komuna, a na desnoj su eksponati uvodne teme »Ideje naučnog socijalizma«, koji ilustruju prodiranje socijalizma u redove radničke klase preko dela njegovih tvoraca Marksa i Engelsa, te njihov uticaj na formiranje prvih radničkih udruženja u pojedinim zemljama, što je bio podsticaj i za stvaranje radničkih organizacija u Ugarskoj, odnosno Vojvodini.

Pozitivan podsticaj prodiranju ideja socijalizma u oblasti današnje Vojvodine dao je brži proces razvitka kapitalizma koji je sledio posle nagodbe vladajućih klasa Austrije i Ugarske prevashodno o podeli interesnih sfera mađarskog veleposedničkog agrara i austrijskog finansijskog i industrijskog kapitala 1867. godine. Istina, taj je razvoj na vojvodanskom tlu u poređenju s centralnim delovima Ugarske usporeniji usled novih ograničenja krnjeg parlamentarizma i protekcionaskog ekonomizma. Proširuju se kapaciteti i povećava se broj manufakturnih i fabričkih preduzeća i to preventivno preradivačke industrije: ciglana, svilara, šećerana, korpara, kudeljara, u kojima radnu snagu sačinjavaju pretežno žene i deca.

Brži razvoj kapitalizma na vojvodanskom tlu ima za posledicu pogoršanje položaja zanatske proizvodnje, gde je sve teže opstati u uslovima fabričke konkurencije, i u masama seljaštva, gde kapitalističko raslojavanje, potencirano veleposedničkim preimućtvom, ubrzava i produbljuje proces pauperizacije i proletarizacije. Otud se u ovim socijalnim slojevima i javlja socijalistički pokret, koji se afirmiše odmah na početku, već sedmdesetih i osamdesetih godina. Ideje ovog pokreta ubrzano se šire među srpskom inteligencijom i zanatlijskom omladinom pod uticajem akcija, predavanja i spisa

Svetožara Markovića, koji jedno vreme kao politički emigrant živi u Novom Sadu, dok se u radničku sredinu svih nacionalnosti prenosi iz udruženja čija su sedišta u glavnom gradu Ugarske, u Budimpešti.

MANIFEST KOMUNISTIČKE PARTIJE — PRVI PREVOD
NA SRPSKOHRVATSKOM JEZIKU, 1871, PANČEVO

SALA II: DETALJ IZLOZBE SA SKULPTUROM J. SOLDATOVIĆA.

Ekspozanti o prvim radničkim organizacijama pokazuju da su to mahom udruženja za samoobrazovanje i samopomoć. Stvaraju se pod uticajem reformističkih učenja nemačkog propagatora udruživanja siromašnih u cilju socijalno-ekonomske zaštite i emancipacije, Sulce Delica, koji u klasno nedovoljno izdiferenciranim i zrelim zanatlijsko-radničkim sredinama regrutuje mnoštvo svojih pristalica.

Već krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina osnivaju se — ukazuju ekspozanti koji slede — podružnice Opšteg radničkog društva, u kome se oseća uticaj sledbenika radikalnijeg nemačkog radničkog lidera Ferdinanda Lasala, koji propagira avangardne radničke socijalističke zadruge i traži da se metodama političke borbe izdejstvuje državna pomoć za zadrugne radničke organizacije i institucije. Pod uplivom Opšteg radničkog društva javljaju se prve proizvođačke zadruge, a u više mesta osnivaju se bolesničke blagajne, filijale Opšte radničke bolesničke i invalidske kase, čija je centrala u Budimpešti. Združeni radnici pojedinih struka pristupaju takođe formiranju svojih organizacija. Podnose se nadležnim vlastima molbe za odobrenje pravila Društva zanatlijskih i trgovačkih kalifi u Subotici, Udruženja štamparskih i slovoslagačkih radnika u Novom Sadu i dr.

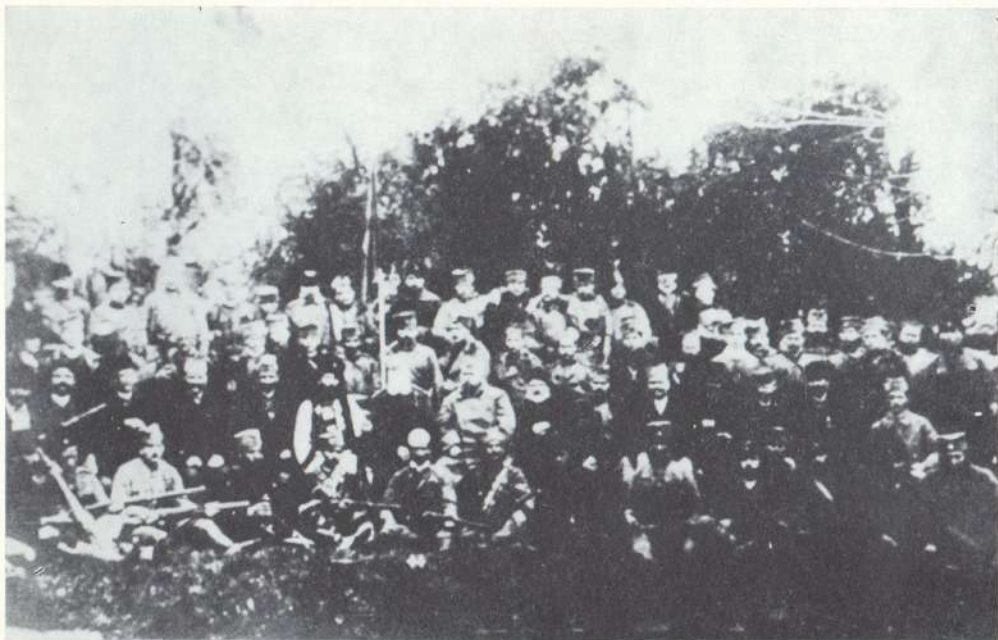
Sve su to još mahom potporne i prosvetiteljske organizacije. Ali se u njima već samim okupljanjem radnih ljudi i učešćem u rešavanju njihovih životnih problema, začinje klasna svest i raste odlučnost za otpor vlasnicima i vlastodršcima. Na to upućuju i dokumenta o pokretanju prvih tarifnih akcija. Zbog toga prvi koraci u organizovanju radničke klase nailaze na otpor poslodavca i vlasti. Talas pritisa u sledio je posle prvog »veleizdajničkog« procesa protiv radničkih organizatora u Budimpešti, 1872. godine, s ciljem da se spreči konstituisanje klasnog radničkog pokreta, koji se razvija pod uticajem Prve internacionale, odnosno po

JEDNAKOST, SOCIALISTIČKI LIST U REDAKCIJI ĐOKA MIJATOVIĆA, 1872, NOVI SAD

idejama i uputstvima njenog lidera Karla Marksa.

Faksimili rukopisa i zvaničnih dokumenata o prvim propagatorima socijalizma u srpskoj sredini pokazuju da ovi deluju prvenstveno štampanom rečju u listovima, časopisima, brošurama i knjigama. Javljaju se prvim napisima u Pančevcu, novosadskoj Zastavi i zemskom Narodnom prijatelju, tada najčitanim vojvođanskim građanskim listovima u Srbu, u koji-

BRANIOCI BEOGRADA 1915 — SREMSKI DOBROVOLJAČKI ODRED

ma Svetozar Marković objavljuje svoje prve najzapaženije kritičke rasprave o negativnim svojstvima buržoaskog kapitalističkog pokreta. Već 1871. štampa se, prvi put, Komunistički manifest na srpskohrvatskom jeziku u Pančevu. Sledeće godine izlazi prvi, ugledni broj prvog socijalističkog lista Jednakost, na teritoriji današnje Vojvodine, u redakciji Svetozara Markovića i poznatog novosadskog socijaliste Đoke Mijatovića. Pokušaj sa izdavanjem ovog lista ne uspeva i Jednakost se ne pojavljuje više. Ali u njoj sadržana programska deklaracija ostaje dokument trajne vrednosti kao svedočanstvo

izuzetnih napora i dostignuća pionira socijalizma na ovom polju, u vreme kada se ni u mnogo razvijenijim zemljama, pod daleko povoljnijim uslovima, još ni ne pomišlja na poduhvate ovakve vrste i ovakvog dometa. U deklaraciji se ističu zahtevi za politička prava pojedinaca i naroda u celini, za smanjivanje plata visokih činovnika, za ustanovljenje progresivne poreske skale u sistemu oporezivanja, za obezbeđivanje besplatnog obaveznog školovanja, za ograničavanje radnog vremena fabričkih radnika na osam sati, za podizanje »narodnih fabrika« i stvaranje poljoprivrednih zadrughnih imanja u

materijalnu i finansijsku pomoć države.

Tu su primerci prvih prosvetiteljskih časopisa (1873.) Učitelj i (1875.) Nova škola u redakciji poznatih učitelja i pedagoga socijalističkog pogleda na svet, Nikole Brašovana i Mite Neškovića, u Zemunu i Vršcu, prvi socijalistički časopis sa političkom sadržinom, pod imenom Bratstvo. Nažalost, do danas nije pronađen ni jedan primerak ovog časopisa pa se ni jednom ilustracijom ne može predstaviti u autentičnom vidu. Ovde je i politički časopis Straža, koji izlazi 1878-1879. u Novom Sadu u redakciji grupe socijalističkih emigranata iz Srbije. U mnogim napisima se već oseća da se socijalističke ideje u krugovima inteligencije već pomućuju idejama radikalizma.

Akcije socijalističke inteligencije u srpskoj sredini ogledaju se i u područjima u kojima je u ovo vreme primarna aktivnost Ujedinjene omladine, na čijim skupovima i u publikacijama su vidljivi pokušaji grupe socijalista sa Svetozarom Markovićem na čelu da se ova jedinstvena srpska nacionalna organizacija preobrati i prilagodi što više potrebama društvenog preobražaja, da se angažuje istovremeno u organizovanju ustanka u jugoslovenskim zemljama pod Turskom, i pripremama za obaranje nenarodnih režima u Srbiji, i u pripremanju terena za jedan nov, socijalistički poredak. Međutim, od druge polovine sedamdesetih godina, posle smrti Svetozara Markovića, socijalistički redovi srpske inteligencije se osipaju. Među njima postepeno preuzimaju glavnu reč propagatori sitnoburžoaskoj sredini bližeg i pomodnijeg radikalizma.

Od tada glavni a uskoro i jedini nosioci socijalizma u vojvodanskoj sredini ostaju radnici i njihove organizacije. Izloženi materijali ukazuju na snaženje radničkog pokreta pod uticajem jednog od lidera Pariske komunne, Lea Frankela, koji deluje u Budimpešti. Na prvom radničkom socijalističkom kongresu, 1878. godine u glavnom gradu Ugarske, prema Franke-

lovim intencijama, bili su predstavljani i vojvodanski radnici iz Pančeva i Bele Crkve. Iako sazvan od socijalista, usled zabrane policijske vlasti, Kongres je javno organizovan u ime onih koji nisu imali pravo glasa. Tek od 1880. legalizuje se, uz mnoga ograničenja tadašnjih zakona, socijalistička Opšta radnička partija Ugarske. Ona će imati priličan broj podružnica i u našim, vojvodanskim središtima. U njima se počinju naglašavati klasno borbeni politički i ekonomski zahtevi. Istupa se sve organizovanije i sa više argumenata, skupljenih i iz domaćih, vojvodanskih izvorišta, sa zahtevima za opšte pravo glasa i za poboljšanje položaja radničke klase.

Dalje, eksponati na rasteru i u vitrinama sa leve strane i na konkavnim panoima iza skulpture — uvode posetioce u zrelije razdoblje socijalističkog pokreta, koje počinje osnivanjem socijaldemokratskih partija Ugarske 1890, Hrvatske i Slavonije 1894. i pod uticajem delovanja Druge internacionale. Od sada se snaga pokreta manifestuje u češćim i masovnijim akcijama, a marksizam postaje njegova idejna osnova. Tarifni pokreti su učestaniji. Odlučniji su zahtevi za veće nadnice, za osmočasovno radno vreme, radničko zakonodavstvo, nedeljni odmor, bolesničko i penziono osiguranje. Siroći se pokret za izborna prava i suštinske promene u političkom sistemu. Partija deluje organizovano, pokreće listove i izdaje socijalističku literaturu, koja utiče na razvijanje klasne svesti. Ona tako izrasta u političku snagu u društvu. Delatnost njenih organizacija na vojvodanskom tlu, naročito u selima, utiče na odluke centralnih zemaljskih partijskih foruma i na generalnu liniju partijskog kretanja i usmeravanja, a takođe i na mere koje preduzimaju organi vlasti. Sva ta mnogostrana aktivnost i rast radničkog pokreta na izložbi su ilustrovani izabranim eksponatima: o proslavi 1. maja; o demonstracijama socijalista u Sidu i okolini 1895. u vreme izbora i priprema za prvomajsku proslavu, koja je povod prvog političkog sudskog procesa

u Sremskoj Mitrovici protiv socijalističkih predvodnika; o osnivanju socijalističkih klubova u sremskim selima sa rekordnim brojem članstva; o masovnim žetelačkim štrajkovima po banatskim selima 1897. i 1898. godine; o pojavi novih socijalističkih listova; o nasilnom gušenju prvih pokreta nezadovoljstva socijalistički nastrojenih seljaka i novim sudskim procesima itd.

Još snažniji zamah radnički pokret na tlu Vojvodine ima u prvim godinama XX veka. U to vreme centralno socijaldemokratsko rukovodstvo, opterećeno predrasudama u stavu prema seljačkom i nacionalnom pitanju, prisiljeno je pod naletom prosocijalistički raspoloženih masa da izađe u susret zahtevima socijalista u seljačkim sredinama i u krajevima nastanjanim manjinskim narodima. Godine 1901. izlazi prvi socijaldemokratski list na srpskom jeziku Narodni glas, a 1905. godine budimpeštanska centralna partijska uprava omogućuje stvaranje rukovodećih središnjih agitacionih odbora u redovima manjinskih naroda. Pod poluautonomnim rukovodstvom Srpskog agitacionog odbora, socijalistički pokret i u srpskim selima dostiže kulminacione tačke 1905-1907. Tih godina, pored strukovnih, sindikalnih organizacija industrijskih i zanatskih radnika, deluju i sindikati poljoprivrednih nadničara, koji okupljaju i sve nezadovoljnije mase siromašnih seljaka. Strajkovi se sada i na selu vode sa klasnoborbenim parolama i maksimalnim zahtevima.

Od 1908. godine počinje stagnacija. Drastičnim merama, upotrebom oružja, egzemplarnim kaznama i vanrednim zakonskim restrikcijama, vlasti uspevaju da radnički pokret prisile na povlačenje. Tome doprinosi i sve vidniji oportunizam rukovodstva Socijaldemokratske partije, koje zazire od revolucionarnih sudara i preokreta. Ipak se aktivnost pokreta nije mogla zaustaviti. To pokazuje kontinuirano izlaženje lista Sloboda u Novom Sadu, Pravo naroda u Sidu (jedno vreme i bunjevačkog Napreda) i serije socijalističkih brošura a takođe i ekspso-

nati o tarifnim akcijama, sve organizovanijim prvomajskim proslavama i političkim zborovima u periodu od 1910. do 1914. godine.

U transparentnoj tehnici izlaganja, materijal o prvom svetskom ratu ograničen je na ekspozate o uzrocima rata, mobilisanju Vojvo-

Magyar királyi Belügyminister.

Jegyzőkönyvi szám 15456 187/ Fgyuttal elintéztett ezam

XI. egyenlety

Állomány: néma 2864
kelt: 1898
közvetlen: 47/98

Tárgy: Szabadalmi és kereskedelmi jogok a kereskedelmi és szellemi tulajdonról szóló jogszabályokhoz utalással

Határozat: Kialakult az ezamot 2) Munka: 1898/98 Összeírás: 1898/98 Kialakult: 1898/98 Az útközlekedéshez kiegészítő: 1898/98 Irattárba érkezett: 1898/98

Készít: Utóirat:

felhatalmazás a kereskedelmi és szellemi tulajdonról szóló jogszabályokhoz utalással

1897

Korlat: 1897
Tétel: 4
Alapszám: 15456

AKT SENATA GRADA SUBOTICE — MINISTRU UNUTRAŠNJIH POSLOVA KOJIM DOSTAVLJA PRAVILA DRUŠTVA ZANATLJSKIH I TRGOVAČKIH KALFI ZA MEĐUSOBNO PROŠVEĆIVANJE I POTPORU, 1871.

dana u austrougarsku vojsku i o učešću Vojvodana u ratu na strani Srbije. Mada je pod pritiskem ratnih zakona radnički pokret zamro, neke radničke strukovne organizacije održale su se kroz celo vreme rata. U 1916. godini raste otpor ratu i nezadovoljstvo usled nestašice hrane i cvetanja crnoberzijanstva. Godine 1917. već deluju podružnice gotovo svih struka. Počinju cpet štrajkovi i demonstracije.

Snažan podsticaj revolucionarnom pokretu na tlu Vojvodine dala je oktobarska revolucija u Rusiji (1917) a kasnije i Mađarska komuna. Pored prikaza nekih značajnih događaja oktobarske revolucije, ovde su dokumenti i fotosi koji prikazuju da je među ratnim zarobljenicima u Rusiji koji se pridružuju revoluciji bio veliki broj Vojvodana, među kojima i organizatora jugoslovenskih revolucionarnih odreda i jugoslovenskih komunističkih organizacija.

B. PETROVIC: TAPISERIJA 350 x 350 »RADNICKI POKRET U VOJVODINI«.

B. BOŠKOVIC: »NEBESKI JAHACI« — ULJE 530 x 350. RADENO NA TEMU PARISKE KOMUNE.

SALA III — VI

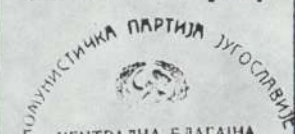
ИЗВОД ИЗ ПАРТИСКОГ СТАТУТА

3. Организација Partije
a) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
b) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
c) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje

4. Centralna Partijska Vlada
a) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
b) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
c) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje

5. Materijalna sredstva
Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje

Komunistička Partija Jugoslavije
Komunistička Partija Jugoslavije
Komunistička Stranka Jugoslavije

ЦЕНТРАЛНА БЛАГАЈНА
ЧЛАНСКА КАРТА
ЧЛАНСКА КАРТА

1918
302144411
Br. karta 7/7

7

ИЗВОД ИЗ ПАРТИСКОГ СТАТУТА

3. Организација Partije
a) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
b) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
c) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje

4. Centralna Partijska Vlada
a) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
b) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
c) Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje

5. Materijalna sredstva
Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje
Mesto i vreme sazivanja i pravostavljanje

ЧЛАНСКА КАРТА КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ ИЗ 1920. ГОДИНЕ.

SALA IV-VI

RADNIČKI POKRET U VOJVODINI
OD 1918. DO 1941. GODINE

U ovoj sali prikazan je razvoj radničkog pokreta u Vojvodini od 1919. do 1941. godine. U uvodnom delu obeleženo je stvaranje državne zajednice jugoslovenskih naroda 1918. godine. Tu su odluke Velike narodne skupštine Vojvodine, koja se izjasnila za ujedinjenje, i stavovi Socijaldemokratske partije Srbije. Izloženi dokumenti o revolucionarnom vrenju u Vojvodini ukazuju da su u novostvorenoj državi ostali nerazrešeni mnogi društveno-po-

litički problemi. Posebno su nerešeni agrarni odnosi u Vojvodini doveli do nemira koji su pretili da prerastu u seljački ustanak. Brutalno gušeći ove nemire, nova vlast je pribegla i ustupcima i počela da sprovodi agrarnu reformu. U gradovima Vojvodine nezaposlenost, skupoća, nestašica, špekulacije, izazvali su opšte nezadovoljstvo i revolucionarno vrenje, do kojih su neposredno dopirali uticaji revolucionarnih vrenja u Evropi, odjaci oktobarske revolucije i Mađarske Sovjetske Republike.

Na levoj strani sale IV izloženi su dokumenti o stvaranju jedinstvene revolucionarne partije radničke klase 1919. godine: poziv za Kongres socijaldemokrata Banata, Bačke i Ba-

radnički listovi i listovi KPJ, izvršena masovna hapšenja komunista i njihovih simpatizera.

U nastaloj oseci revolucionarnog radničkog pokreta, njegovo reformističko krilo, odnosno socijaldemokrati u Vojvodini, nastavljaju s radom, orijentisući se na poboljšanje položaja radničke klase u zakonskim okvirima, što je vodilo saradnji s režimom.

U koridoru III na ulazu desno u salu IV, najvažnijim dokumentima konferencija i kongresa KPJ prikazana su nastojanja komunista da svoju aktivnost prilagode novonastalim uslovima. Na Prvoj zemaljskoj konferenciji KPJ (13—17. jula u Beču) tražene su mogućnosti legalnog delovanja Partije. Tu je i članak o apelu Saveza kelnerskih radnika od 20. avgusta 1921. godine i više dokumenata u dijaprojektoru o stvaranju Nezavisnih sindikata u Vojvodini.

Na levoj strani koridora III su transparentne karte na kojima su prikazane neke značajnije aktivnosti organizacija KPJ u Vojvodini u prvim godinama posle prelaska u ilegalnost. Pored akcije prikupljanja pomoći za gladne u Sovjetskoj Rusiji, ilustrovana je aktivnost organizacija legalne Nezavisne radničke partije Jugoslavije u Vojvodini — njena oblasna konferencija u Vel. Bečkereku, njeno učešće na parlamentarnim izborima 18. III 1923, zatim aktivnost sindikalnih organizacija u Vojvodini, štrajkovi radnika, kulturno-umetnička društva i klubovi, različiti vidovi samopomoći, akcija solidarnosti itd.

Slede dokumenti o Drugoj zemaljskoj konferenciji KPJ (Beč, 9-12. maja 1923), na kojoj su prvi put razmatrana neka značajna idejno-politička i organizaciona pitanja i pitanja strategije i taktike, zatim o Trećoj zemaljskoj konferenciji KPJ (Beograd, januara 1924), čiji je poseban značaj u postavljanju osnova izrade programa KPJ o nacionalnom pitanju. Ovde je obeležena i Prva konferencija SKOJ-a u Vojvodini, održana 1923. godine u Vel. Bečkereku.

Na transparent-karti prikazana je i mreža organizacija SKOJ-a u tom periodu.

Podaci o sindikalnim organizacijama različitih pravaca, prikazani na kartama, ukazuju na rasepkanost sindikalnog pokreta i u Vojvodini, koja je slabila akcionu sposobnost sindikalnih organizacija različite orijentacije. Organizacije KPJ su tada nastojale da jedinstvo radničke klase stvaraju odozdo — zajedničkim tarifnim pokretima, štrajkovima, protestnim zborovima i drugim oblicima delovanja. Isti smisao imao je i pokušaj sa listama »nezavisni radnici« u kampanji za parlamentarne izbore 1925. godine, koji usled progona režima i unutrašnjih slabosti u organizacijama KPJ nije dao značajnije rezultate.

U dijaprojektoru o položaju radničke klase u Vojvodini prikazan je sve veći prodor finansijskog i bankovnog kapitala na selo u Vojvodini, što je za posledicu imalo pojačanu disproporciju između proizvodnje i potrošnje, pad cena poljoprivrednih proizvoda, opadanje dohotka na selu, zaduživanje seljaka i pojačano raslojavanje na selu praćeno propadanjem sitnog seljaštva, naročito posle 1927. godine. Tu su i grafikoni koji prikazuju pad radničkih zarada, produženje radnog vremena, porast nezaposlenosti i opšte pogoršanje položaja industrijskog, zanatskog i poljoprivrednog radništva, posebno šegrti i žena radnica. U takvim uslovima organizacije KPJ u Vojvodini, naročito posle 1926. godine, ostvarile su osetniji uticaj u organizacijama Saveza poljoprivrednih radnika Jugoslavije, posebno na poljoprivredni proletarijat mađarske nacionalnosti, koji je u celini 1919. godine isključen iz podele zemlje. Posebno su u sali IV desno, na panoima i u vitrini, obeležene demonstracije gladnih u Bačkoj Topoli. U to vreme zapažen uticaj izvršio je list Nezavisnih sindikata na mađarskom jeziku Servezet Munkaš (Organizovani radnik), koji je izlazio u Subotici. Borbene političke akcije koje su inicirali komunisti bile su povod zabranu Saveza.

Dokumenti izloženi na panoima ukazuju da su prvi simptomi velike ekonomske krize 1927.

GRUPA ČLANOVA PODRUZNICE NEZAVISNIH SINDIKATA NA PROSLAVI 1. MAJA, U NOVOM SADU 1928. GODINE.

OPŠTI ŠTRAJK U KIKINDI 1936. GODINE U KOME JE UČESTVOVALO PREKO 10.000 POLJOPRIVREDNIH, INDUSTRIJSKIH I ZANATSKIH RADNIKA.

Dokumenti Četvrte zemaljske konferencije KPJ, koja je održana decembra 1934. godine, potvrđuju da se Partija oporavila od udaraca koje joj je naneo režim diktature i da je, postepeno se oslobađajući sektaštva, sve uspješnije prodirala u politički život zemlje. O tom procesu u Vojvodini svedoče eksponati o Petoj pokrajinskoj konferenciji KPJ septembra 1935. godine.

To su godine dubokih ekonomskih i političkih potresa u Evropi i produblivanja imperijalističkih suprotnosti kapitalističkog sveta. Eksponati na izložbi podsećaju na dolazak na-

cizma na vlast u Nemačkoj 1933. godine i na njegovu agresivnu politiku, koja je ubrzo uticala na unutrašnje odnose i međunarodni položaj Jugoslavije. Približavanje jugoslovenskog režima Nemačkoj i njegova profašistička orijentacija u unutrašnjoj politici, kako svedoče izloženi dokumenti, vršili su posebno negativan uticaj na tlu mnogonacionalne Vojvodine. Fašistička propaganda našla je vrlo povoljno tle kod nemačke nacionalnosti u Pokrajini. Ona se organizovano sprovodila preko Kulturbunda (na koji se vremenom prenela i osnova rada propagandne i petokolonaške aktivnosti) i drugih or-

ganizacija i društava vojvodanskih Nemaca, a kod omladine, posebno srednjoškolske, preko organizacije »Omladinskog drugarstva«, koja je svoj rad bazirala na programu »Hitlerjugendsa«. U Novom Sadu nalazile su se i nemačke predstavničke institucije (Agrarija, Jugoagrar, Zemljoradnička centralna kreditna zadruga, »Haba« — kreditno preduzeće za izgradnju stanova), koje su se bavile intervencijama u uvozu nemačkog kapitala ne samo u Vojvodini već i u celoj Jugoslaviji koje su novčano i drugim načinima pomagale Kulturbund i ostale organizacije u sprovođenju nemačke fašističke propagande. Vrlo aktivna je bila i mađarska revizionistička propaganda, čiji su centri bili u Novom Sadu i Subotici. Ona se vodila preko Mađarske stranke i raznih klubova i udruženja. U ovoj propagandi istican je zahtev za stvaranje mađarskog fronta u Vojvodini koji bi uživao posebna prava. Rasturanje raznog propagandnog materijala, najčešće ubacivanog iz Mađarske, bio je sastavni deo ove aktivnosti.

Kao protivteža agresivnom fašizmu javlja se, na platformi Petog kongresa Komunističke internacionale, koji je održan u Moskvi avgusta 1935. godine, pokret antifašističkog narodnog fronta. Prihativši ovu platformu KPJ u isto vreme pristupa stvaranju Narodnog fronta slobode i legalne Jedinstvene radničke partije, što je našlo svoje specifične oblike realizacije i u Vojvodini. Na ova zbivanja podseća više izloženih dokumenata, među kojima posebno direktiva Zadaci komunista Vojvodine u okupljanju svih progresivnih i antifašističkih snaga i vesti o masovnim zborovima u mnogim mestima Vojvodine sa parolama i programom Narodnog fronta slobode. Ovde su i podaci iz druge polovine 1936. godine o zajedničkom istupanju u predizbornoj kampanji za opštinske izbore komunista, socijalista i levih krila građanskih opozicionih partija. Propaganda antifašističkog narodnog fronta vrše se i preko listova Népszava i Stvaranje, koji

su u to vreme pokrenuti. O intenzitetu ove aktivnosti Partije svedoče i dokumenta Kraljevske banske uprave Dunavske banovine u Novom Sadu, »u kojima se tvrdi da komunisti u Vojvodini deluju u okviru instrukcija Treće komunističke internacionale« s težnjom da okupe »sve radničke mase bez obzira na njihovu partijsku pripadnost i političku orijentaciju«.

Ovde je na izložbi posebno istaknut još jedan pravac delatnosti organizacije KPJ u Vojvodini u ovom periodu. To su njeni stavovi u nacionalnom pitanju i njena borba za sprovođenje tih stavova. Osnova njenog stava o autonomiji mnogonacionalne Vojvodine u okviru Jugoslavije je u činjenici da »ona ima svoju ekonomsku, geografsku i istorijsku celinu« i da »pripada jedino vojvodanskim narodima i samo njima« (iz referata sa Seste pokrajinske partijske konferencije, septembra 1940). To je bila polazna pozicija borbe komunista za jedinstvo naroda Vojvodine.

Još širu aktivnost KPJ na tlu Vojvodine obeležavaju njeni naponi da organizuje Stranku radnog naroda. U tu svrhu su u mnogim mestima osnovani inicijativni odbori. Stranka je razvila živu aktivnost osobito u vreme parlamentarnih izbora 1938. i opštinskih izbora 1939, kada je dobila upravu u četiri mesta. Tada je počeo izlaziti na srpskohrvatskom jeziku Narodni glas, uz raniji Népszava, koji dostiže tiraž od više hiljada primeraka. Ovde su i podaci o aktivnosti komunista Vojvodine u borbi protiv fašizma na međunarodnom planu. Najznačajnija akcija bila je pružanje pomoći u odbrani Španske republike. U redovima republikanske vojske borilo se oko 100 Vojvodana, a oko 20 je svoje živote ostavilo na bojištima Španije.

To je i vreme poleta naprednog omladinskog pokreta u Vojvodini počev od obnavljanja skojevskih organizacija i rukovodstava i oživljavanja njihovog rada krajem 1934, a naročito 1935—36. godine, do razvijanja široke političke aktivnosti SKOJ-a. Na to podsećaju dokumenta

o organizovanju Omladinskog kulturno-privrednog pokreta (OMPOK), kao dela naprednog omladinskog pokreta Jugoslavije. Nešto kasnije je pokrenut i njegov organ Naš život, koji je u organizovanju i aktivnosti OMPOK-a odigrao značajnu ulogu. OMPOK je razvio široku ak-

branjenog Našeg života, 1938: »...Forme se samo gube, one se mogu i oduzeti, ali ideje ostaju i ostaju ljudi koji ih nose. Mi postojimo. Nije istina da nas više nema.« Posle ove zabrane KPJ i SKOJ su rad sa omladinom nastavili u duhu političke koncepcije o izgradnji revolucionarno-demokratskog i antifašističkog pokreta na najširim osnovama, proširujući aktivnost u svim legalnim omladinskim društvima, organizacijama i drugim institucijama radničke, seoske i srednjoškolske omladine.

U sali V na prvom spratu prikazana je dinamičnija borba radničke klase Vojvodine od sredine tridesetih godina. To je period mnogih tarifnih akcija i štrajkova koje predvode komunisti. U to vreme KPJ proširuje aktivnost u svim sindikalnim i drugim organizacijama radničke klase boreći se za njeno jedinstvo kao okosnicu revolucionarno-demokratskog pokreta. To je doprinelo jačanju pre svega organizacija URSS-a, koje su okupljale industrijske i zanatske radnike, i osobito organizacija Saveza poljoprivrednih radnika. Pod uticajem komunista akcije radničke klase sve su više primale pored ekonomskog i politički karakter.

Porastu aktivnosti komunista u svim oblastima društveno-političkog života sledio je pojačani pritisak režima. Izloženi dokumenti svedoče o masovnim hapšenjima komunista u celoj zemlji koja su počela 1935. godine, a koja su sledeće godine zahvatila i organizaciju KPJ u Vojvodini. Tada su uhapšena 122 komunista od kojih je 40 osuđeno na kaznu robije i do osam godina. Ovim progonima većina partijskih i skojevskih organizacija i rukovodstava bila je privremeno razbijena, što je za izvesno vreme usporilo njihovu aktivnost. Ovome sledi tema o životu i borbi komunista na robiji. Sa više ekspanata nastoji se dočarati intenzivni i organizovani rad utamničenih komunista na ideološko-političkom i opštem obrazovanju, da bi se po izlasku sa robije što spremniji ponovo uključili u klasnu borbu. Izložene fotografije snimili su sami robijaši-komunisti aparatom ko-

ji je u robijašnicu dospao tajnim kanalima, kojima su i fotografije dospevale u javnost. Međutim, posledice masovnog hapšenja komunista nisu bile dugog veka. U uslovima opšte revolucionarne plime koja je narastala, bilo je više onih koji su popunjavali i proširivali borbene redove KPJ i SKOJ-a. S druge strane, ubrzo se i u Vojvodini počeo osećati uticaj Titove borbe za konsolidaciju Partije, za njenu novu strategiju i taktiku. To ilustruju dokumenti koji govore o jačanju organizacije KPJ u Vojvodini i o obrazovanju, 1938. godine, njenog rukovodstva.

To je početak onog perioda koji će obeležiti uspon revolucionarno-demokratskog pokreta do vodeće društveno-političke snage oslobođilačkog ustanka i narodne socijalističke revo-

lucije. U tom periodu organizacija KPJ u Vojvodini, kao i u celoj zemlji, probila se širokim frontom u politički život zemlje. Materijali izložbe koji prikazuju ovaj period, koncentrisani su na nekoliko najvažnijih tema. To je pokret »Branicemo zemlju«, koji KPJ razvija kao odgovor na približavanje fašističke opasnosti po nezavisnost Jugoslavije posle »anšlusa« Austrije i okupacije Čehoslovačke. Taj je pokret zahvatio i Vojvodinu. Posle izbijanja drugog svet-

skog rata KPJ usmerava težište borbe protiv uvlačenja zemlje u rat i protiv profašističke unutrašnje politike režima Cvetković-Maček. Tu su akcije pod parolom »Za mir, hleb i slobodu,« protiv terora, gladi i skupocće. Posebno mesto dato je organizacionim i političkim pri-

PRVOMAJSKA ZASTAVICA ISTAKNUTA U CANTAVIRU 1932. GODINE.

ktivnost među omladinom svih slojeva na političkom, privrednom, kulturno-prosvetnom i drugim poljima rada. Učestovanje u međunarodnim akcijama za mir. Na zabranu OMPOK-a od strane režima 1937, Vladimir Kolarov Koča pisao je u jednom od poslednjih brojeva za-

ZIDNE NOVINE SA OMLADINSKOG LOGOROVANJA U BEOČINU 1939. GODINE.

DETALJ SA IZLOŽBE SALE VI.

premama Partije za sudbonosne događaje koji su se približavali. Tu su materijali Pete zemaljske konferencije KPJ, kojoj su prethodili mnogi skupovi u organizacijama Partije u Vojvodini, uključujući i Sestu pokrajinsku konferenciju KPJ za Vojvodinu septembra 1940. u Kameničkim vinogradima. Ovi skupovi izrazili su monolitnost Partije i njenu odlučnost da istraje u borbi za odbranu nezavisnosti i za rešavanje naraslih unutrašnjih socijalnih i nacionalnih problema. Uoči fašističke agresije na Jugosla-

viju KPJ u Vojvodini imala je razvijenu mrežu okružnih i mesnih rukovodstava i organizacija. Mnogi partijski aktivisti prošli su kurseve za ideološko-političko uzdizanje (Beočin 1939, Testera 1940. i dr.) Zbog toga ni pojačane represivne mere režima Cvetković-Maček, od kojih su neke prikazane na izložbi (stvaranje koncentracionih logora, zabrana URSS-a i dr.), nisu uspele sprečiti porast revolucionarno-demokratskog pokreta.

QUARANTA ANNI DI VITA POLITICA E CULTURALE DELLA SOCIETÀ ITALIANA

1945-1985

1945-1985

1945-1985

SALA VII

Vojvodine u svemu potčinj ratnim potrebama Trećeg Rajha, da se razvije i usavrši sistem eksploatacije njenih materijalnih i ljudskih potencijala.

U takvim uslovima počele su i razvijale se pripreme za oružanu oslobodilačku borbu kojima je rukovodila Komunistička partija Jugoslavije. Ona nije priznala okupatorsko razbijanje jugoslovenske teritorije, već je sačuvala svoje organizaciono jedinstvo a nastavila da deluje kao jedina opštejugoslovenska politička snaga. Kao osnova aktivnosti Partije u pripremama za predstojeću oslobodilačku borbu protiv okupatora i kvislinga za nacionalno i socijalno oslobođenje zemlje poslužili su stavovi usvojeni na savetovanju KPJ u Zagrebu početkom maja 1941. godine. To se vidi iz dokumenta sa ovog savetovanja koji sadrži platformu narodnooslobodilačke borbe. Kao i sve snage KPJ, i partijska organizacija u Vojvodini vršila je intenzivne političke i vojne pripreme, o čemu svedoči više dokumenata i drugih eksponata na ovoj izložbi.

Početak oružane oslobodilačke borbe i razvijanje narodnooslobodilačkog pokreta obeleženi su odlukom CK KPJ od 4. jula 1941. godine, a zatim i odlukom PK KPJ za Vojvodinu o stvaranju Staba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Vojvodine, udarnih i diverzantskih grupa i partizanskih odreda na njenom tlu. Ovde se nalaze dokumenti sa podacima o prvim borbama partizanskih odreda u Banatu i akcijama udarnih i diverzantskih grupa u Bačkoj, kao i poznata akcija oslobođenja grupe komunista-rebijaša iz kaznionice u Sremskoj Mitrovici, koja je za razvoj NOP-a u Sremu imala ogroman značaj.

Prve oružane, diverzantske i druge borbeno akcije izvedene jula u Vojvodini izazvale su opsežne protivmere oružanih snaga okupatora i čitavog mehanizma okupacionog sistema. Geografski uslovi nepovoljni za vođenje dugotrajnog partizanskog rata u Vojvodini bili su među osnovnim uzrocima neuspaha, pa i razbijanja

prvih partizanskih odreda. Izloženi dokumenti i podaci ilustruju teške gubitke partizanskih i drugih borbenih snaga u leto i jesen 1941. godine u Banatu i Bačkoj, posebno gubitke koje su imali Partija i SKOJ, a zatim talas masovnih zločina okupatora nad narodom.

Retki dokumenti iz ovog vremena pokazuju kako su Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu i veoma proredene snage Partije u Banatu i Bačkoj na stečenim iskustvima iz prvih meseci oružane borbe pristupili izgrađivanju odgovarajuće taktike i konsolidovanju i razvijanju narodnooslobodilačkog pokreta u vojvodanskim

ILUSTRACIJA: NAPAD OKUPATORSKO-KVISLINSKIH SNAGA NA KIKINDSKI ODRED, 4. AVGUSTA 1941.

SALA IV: DETALJ SA IZLOŽBE, U PRVOM PLANU KOMPOZICIJA NANDORA GLIDA «USTANAK».

ZARKO ZRENJANIN, POLITIČKI I SVETOZAR MARKOVIĆ, ORGANIZACIONI SEKRETAR PK KPJ ZA VOJVODINU.

uslovima. To naročito potvrđuje prikaz sastanka PK KPJ za Vojvodinu novembra 1941. u Đurđevu. Oosobodena iluzije o kratkorajnom ratu, težište svog rada Partija je usmerila na stvaranje široke političke baze pokreta, iz koje će se postepeno razvijati raznovrsni oblici borbene aktivnosti sve do oružanih akcija.

Ekspoziti izložbe pokazuju kako je primena ove nove taktike donela prve značajne

uspehe i to najpre i u najširim razmerama u Sremu, gde se okružna partijska organizacija od početka prilagodila posebnim uslovima karakterističnim za teren Vojvodine. Dva sremska partizanska odreda, koja su formirana krajem leta 1941. godine, poslužili su prvenstveno za proširivanje vojne i političke organizacije NOP-a. Okružno partijsko savetovanje u Pećincima, decembra 1941. godine, o kojem govori

IZGLED SALE VII

više dokumenata na izložbi, još je efikasnije usmerilo sve snage Partije i NOP-a u tom pravcu. Do proleća 1942. u Sremu gotovo da nije bilo sela u kojem NOP nije imao svoja uporišta — organizacije KPJ i SKOJ-a, pripreme vojne formacije, mesne desetine, odbore Narodnooslobodilačkog fonda, omladinske i ženske antifašističke aktivne oko kojih se okupljala većina naroda, koji je tako postao neiscrpan izvor snage i kontinuiranog uspona oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

O tome svedoči prikaz stvaranja i jačanja partizanskih jedinica u Sremu kroz celu 1942. godinu i njihove sve krupnije oružane akcije. Posle učestalih i sve uspešnijih napada partizanskih odreda, okupatorsko-kvislinške snage izvele su više ofanzivnih operacija sa osnovnim ciljem da ovladaju Fruškom gorom — partizanskim uporištem. Po razmerama i žestini borbi ističu se julska i avgustovska (»Velika«) ofanziva 1942. godine. I pored svih nastojanja da neuporedivo nadmoćnijim snagama i masovnim represalijama nad narodom slomi ustanak, neprijatelj je pretrpeo neuspeh. Baš u to vreme NOP u Sremu je dobijao masovne razmere, što se najvidnije izražavalo u brzom narastanju postojećih i formiranju novih partizanskih odreda. Podaci i ekspanati najrečitije govore o ovom fenomenu karakterističnom za razmah NOP-a u Sremu. Posebno je istaknuta specifičnost borbe u Sremu u leto 1942. godine — bitka za žetvu pod parolom »Ni zrna žita okupatoru«, o kojoj rečito govore izloženi ekspanati. Značajan događaj u razvitku narodnooslobodilačkog rata u Sremu u 1942. godini je dolazak 6. istočnobosanske brigade u Srem i prve zajedničke borbe sremskih i bosanskih partizana.

U jesen 1942. godine nastupila je nova etapa u vođenju rata u Sremu. Posle reorganizacije partizanskih snaga, tri udarna bataljona, — glavovina oružanih snaga Srema, sa 6. istočnobosanskom brigadom prešla su novembra 1942. godine u Istočnu Bosnu. Na izložbi su prikazane njihove zajedničke borbe u ovoj oblasti, a po-

sebno je naglašeno razbijanje četničkih snaga na Majeveci, što je imalo preloman značaj za jačanje i dalji razvoj NOP-a u Istočnoj Bosni.

U periodu od jeseni 1941. do jeseni 1942. godine narodnooslobodilački pokret u Banatu i Bačkoj prolazio je kroz najveće teškoće i iskušenja. Na izložbi su prikazani veliki naponi banatskih i bačkih komunista da se obнове, povežu i konsoliduju partijske i skojevске organizacije i rukovodstva posle velikih gubitaka pretrpljenih u početnoj etapi oružane borbe. Zbog teških uslova taj proces se odvijao vrlo

Centralni Komitet
Narodnooslobodilačke Partije
Jugoslavije

Pokrajinski Komitet KPJ za Vojvodinu

Trilina okupacije zemlje Jugoslavije i stvaranje tzv. Nezavisne Države Hrvatske, neki raspravili, koji su ozbilje potpeli po srpsko-matroski obratovanju pod Vojvodinu, bili su pripadnici hrvatskoj teritorijalno-raznosređenju useta je kao takvim stanju, je partijsko rukovodstvo Vojvodine preporučilo OK-u KJU partijsko-politički rad u ovoj oblasti, ali se ne može ne pomenuti da drugovi iz Hrvatske i partijske organizacije u Hrvatskoj ne bi samo imale partijsko-politički i vojnički obustavi ove rasprave, što je OK KJU doneo sledeću odluku:

Nekejužno razlikovanje rukovodstva i stvaranje tzv. Nezavisne Države Hrvatske, koji pripada ne samo kao vojno-operativno područje Glavnog štaba Vojvodine nego i kao područje Pokrajinskog Komiteta Vojvodine, koje treba da se razvili svoju partijsku i političku delatnost.

Ovo razlikovanje između Hrvatske i Vojvodine izvršeno je u interesu daljeg razvoja narodno-oslobodilačke borbe i jačanja partijske organizacije i nesag političkog uticaja u bitnom ovom kraju.

Stoga da se u Sremu ne dozvoli stvaranje nove partijske organizacije, nego da se partijsko-politički rad u ovoj oblasti obavlja u okviru postojećih partijskih organizacija, koje su u ovoj oblasti osnovane i ne ovoj oblasti obavlja.

Stoga da se partijske organizacije u Sremu ne pomenuti jedna oružna i omladinska organizacija u Sremu, nego da se organizacija u Sremu obavlja u okviru postojećih partijskih organizacija, koje su u ovoj oblasti osnovane i ne ovoj oblasti obavlja.

3-VII-1943

3. drugarskim postupkom.

Dostavljeni:
1-Štabu NOV u Vojvodinu
1-Štabu NOV u Hrvatskoj
1-Štabu NOV u Srbiji

ODLUKA CK KPJ OD 3. JULA 1943. GODINE, O STAVLJANJU ZEMUNJA I ZAPADNOG SREMA POD PARTIJSKO I VOJNO RUKOVODSTVO PK KPJ ZA VOJVODINU;

sporo jer su sva okružna, sreska i mesna rukovodstva Partije i SKOJ-a bila razbijena, a njihovo obnavljanje pratile su još okrutnije okupatorske mere: hapšenja i razni oblici terora nad pripadnicima NOP-a i narodom. Turijsko savetovanje juna 1942. godine ima veliki značaj za razvoj NOP-a u Bačkoj, jer je označilo prve vidne uspehe u obnavljanju i povezivanju partijske organizacije. U stalnim nastojanjima da se NOP konsoliduje i razvija pod veoma nepovoljnim uslovima, organizacija KPJ i NOP u Vojvodini pretrpeli su krajem 1942. godine novi težak udarac: pali su Zarko Zrenjanin, politički i Svetozar Marković, organizacioni sekretar Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu. Posle gubitaka koje je ranije pretrpelo, ovim je pokrajinskio partijsko i vojno rukovodstvo bilo razbijeno.

Izložba o događajima u 1943. godini počinje prikazivanjem nastojanja da se obnovi Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu, jer je to bio prvi uslov da se objedine i usmere naponi cele pokrajinske organizacije KPJ u razvijanju narodnooslobodilačkog pokreta. Na zahtev CK KPJ, ovaj zadatak obavio je Okružni komitet KPJ za Srem, o čemu svedoče izložena dokumenta.

Novi Pokrajinski komitet reorganizuje i stvara partijska i skojevska rukovodstva i radi na objedinjavanju NOP-a u Vojvodini. U proleće 1943. uspostavljena je veza sa rukovodstvom u Bačkoj. U otvorenom pismu članovima KPJ u Bačkoj, maja 1943. i u više izloženih dokumenata, Pokrajinski komitet postavio je organizacijama KPJ u Bačkoj zadatak da učvrstuju i stvaraju nove organizacije NOP-a i partizanske odrede i da istraju u mobilizaciji pripadnika svih narodnosti Bačke u NOP. Kao rezultat ove aktivnosti, u drugoj polovini 1943. u Bačkoj, pored oblasnih komiteta, deluje više lokalnih rukovodstava Partije i SKOJ-a i više odbora antifašističkih organizacija. U avgustu 1943. po odluci Glavnog štaba NOV i POJ Vojvodine od boraca Bačke koji su bili u partizan-

skim jedinicama u Sremu i Istočnoj Bosni, formiran je 3. bačko-baranjski odred i upućen u Bačku. Prve akcije Odrreda imale su snažan odjek narodu, ali su odmah usledile i protivmere okupatora. Posle više sukoba sa neprijateljem i znatnih gubitaka, Odred se povukao u Srem.

1943. godine ubrzan je proces obnove i konsolidacije organizacija Partije i SKOJ-a u Banatu. Krajem godine ovde deluje više partijskih ćelija i aktiva SKOJ-a i njihovih rukovodstava, koji stvaraju prve narodnooslobodilačke odbore, te antifašističke organizacije omladine i žena. Pored mreže ovih organizacija, na izložbi je prikazano formiranje i borbeno aktivnost Severnobanatskog i Južnobanatskog partizanskog odreda u toku 1943. godine.

Dokumenta i drugi ekspanati ilustruju dalji rast narodnooslobodilačkog pokreta 1943. godine u Sremu. To je prikazano i veoma razgranatom mrežom partijskih i skojevskih organizacija, organizacija USAOJ-a i AFZ-a, pozadinskih rezervnih jedinica, omladinskih udarnih i diverzantskih grupa, partizanskih odreda i brigada, vojno-pozadinskih ustanova, okružnih, sreskih i mesnih narodnooslobodilačkih odbora. To je period veoma intenzivne mobilizacije novih boraca. Od kraja 1942. godine, posle odlaska glavnine sremskih partizanskih snaga u Istočnu Bosnu, ponovo je obnovljen Sremski partizanski odred. Izložena dokumenta prikazuju oružane akcije ovog odreda na teritoriji Srema, a takođe i učešće Grupe vojvodanskih bataljona u borbama u Istočnoj Bosni. Sastav ove Grupe upućivanjem novih boraca iz Srema stalno je u porastu, tako da su već u aprilu 1943. godine od sremskih bataljona u Istočnoj Bosni formirane 1. i 2. vojvodanska brigada dok je u Sremu maja 1943. formirana 3. vojvodanska brigada, i Operativni štab za Vojvodinu. Dalji razvoj partizanskih jedinica Vojvodine obeležen je naredbama Vrhovnog štaba NOV i POJ u obrazovanju Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i 16. NOU divizije (vojvodanske), a zatim odlukom GSV o reorganizaciji

POLITIČKO I VOJNO RUKOVODSTVO OSLOBODILAČKOG POKRETA VOJVODINE U FRUSKOJ GORI, AVGUSTA 1943. GODINE;

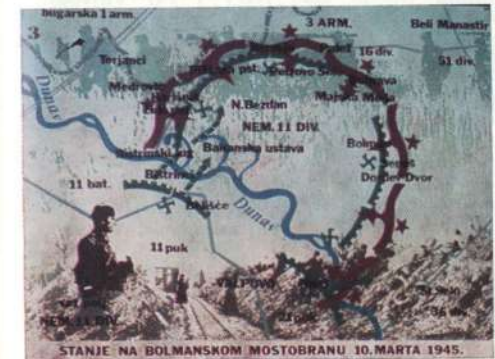
partizanskih jedinica u Sremu i formiranjem 1. i 2. sremskog odreda i 4. i 5. vojvodanske brigade.

Ovde je prikazana dramatična bitka za žetvu 1943. godine, koja se vodila u dva smera — odbrana žetve u oslobođenim mestima i uništavanje žita u mestima koja je branila okupatorska vlast. Pored partizanskih jedinica, u ovoj bici učestvovala su sve organizacije narodno-oslobodilačkog pokreta i svi organi narodne vlasti.

Izabranim dokumentima i fotosima i grafikonima prikazan je visok stepen razvoja voj-

nopozadinskih jedinica i ustanova u ovom periodu. One su obavljale značajne zadatke: mobilisale su nove borece, organizovale i rukovodile partizanskim stražama, obezbeđivale ishranu i odeću za operative jedinice, organizovale sanitetsku službu i bolnice, organizovale obaveštajnu službu, rukovodile partizanskim radionicama, izgrađivale skladišta za ljudstvo i hranu i dr.

Ovde je prikazana i štampa narodnooslobodilačkog pokreta u Vojvodini, koja je 1943. godine bila veoma bogata i raznovrsna. Ona je bila sredstvo za političko i kulturno vaspitanje

KARTE:

1. RAD MALEŠEVIĆ-KAVURIĆ
2. RAD M. STEFANOVIĆ
3. RAD M. STEFANOVIĆ
4. RAD KAVURIĆ-MALEŠEVIĆ
5. RAD M. STEFANOVIĆ

naroda i za uspostavljanje najneposrednijeg kontakta između partijsko-vojnih rukovodstava i pripadnika NO pokreta. Izloženi eksponati ilustruju bogatstvo naslova, tiraž, mesto štampanja i tehniku. Prenošenje partizanske štampe, letaka i drugog propagandnog materijala, pisma vojnih i političkih rukovodstava i boraca iz jedinica u Istočnoj Bosni i Sremu, koje se obavljalo preko organizovanih partizanskih pošta — releja i uz pomoć partizanskih kurira, prikazano je odabranim eksponatima i kartom glavnih saobraćajnih veza u Vojvodini u toku rata.

Sledi tema o kulturno-prosvetnoj delatnosti u oslobodilačkom ratu na tlu Vojvodine. Sprovedena je u najraznovrsnijim oblicima — od konferencija čitalačkih grupa, predavanja, kulturno-zabavnih priredaba do analfabetskih tečajeva za odrasle, partizanskih škola, biblioteka i štampe itd. Ovim radom rukovodili su kulturno-prosvetni odbori pri organima narodne vlasti. Posebno je obeležena bogata kulturno-prosvetna delatnost u vojnim jedinicama.

Kao i u ostalim delovima zemlje, i u Vojvodini je Komunistička partija Jugoslavije od prvog dana ustanka povezala borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika sa pitanjem vlasti. To je posebna tema izložbe. Tu su podaci o stvaranju narodnooslobodilačkih odbora u oslobodenim mestima. Oni su se u Sremu razvili iz odbora NO fonda i delovali su kao organi narodne vlasti. Dokumenta pokazuju da narodna vlast u Sremu prolazi sve one etape razvoja koje su karakteristične za sve druge oblasti Jugoslavije u kojima su postojale stalnije i prostranije oslobođene teritorije. Izloženi dokumenti i brojni podaci ilustruju raznovrsnu aktivnost organa narodne vlasti. Oni vrše poslove opšte uprave, bezbednosti, privrede, kulture, školstva, zdravstva i socijalnog staranja, a sa vojnopozadinskim organima obezbeđuju mobilizaciju za NOV i njeno snabdevanje. Formiranjem Pokrajinskog NOO, oktobra 1943, i njegovim prerastanjem u Glavni NOO, Vojvodine,

GLAVNI STAB VOJVODINE U FRUSKOJ GORI, SEPTEMBRA 1944.

martá 1944. dovršena je organizaciona izgradnja NOO, koja ostaje do kraja rata.

Tokom 1943. povezane su i ujedinjene sve snage narodnooslobodilačkog pokreta Srema, Banata i Bačke. Obnovljena su ili osnovana sva politička i vojna rukovodstva oslobodilačkog pokreta Vojvodine: Pokrajinski narodnooslobodilački odbor, Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu, Glavni štab NOV i PO Vojvodine, Pokrajinski komitet SKOJ-a i pokrajinski odbori USAOJ-a i AFZ-a. Time su stvoreni uslovi da se na temelju odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a konstituiše Autonomna Pokrajina Vojvodina.

I 1944. godine Srem je žarište neprekidnih borbi. Tu dejstvuju dva sremska partizanska odreda, 6. vojvodanska brigada i Diverzantski bataljon GSV, a u toku leta i dva posavsokotamnavska odreda. Ove partizanske jedinice, jačine oko 4.000 boraca, ugrozile su ovo za okupatora važno područje. Izloženi dokumenti govore o više ofanziva koje je okupator preduzimao tokom 1944. u Sremu (martovska ofanziva na jugozapadni Srem, majska ofanziva u jugo-

istočnom Sremu i ofanziva »Žitni cvet« juna-avgusta na čitavoj teritoriji Srema).

Za to vreme u Bačkoj i Banatu je ubrzan proces jačanja organizacije KPJ i SKOJ-a i svih drugih organizacija narodnooslobodilačkog pokreta. To je period znatnijeg prodiranja NOP-a među pripadnike mađarske, slovačke, rusinske i druge nacionalnosti. Dokumenti prikazuju povratak Bačkobaranjskog partizanskog odreda iz Srema u Bačku, marta 1944, njegove akcije na neprijateljske posade i objekte i napore da, uz pomoć drugih organizacija NOP-a, prihvati i prebaci u Srem pripadnike NOP-a i vojne obveznike koje je okupatorska vlast pokušala mobilisati za rad u Nemačkoj i Mađarskoj. U Banatu su nastavili borbene akcije Severnobański i Južnobański partizanski odred.

Posebno su prikazane borbe vojvodanskih jedinica u Istočnoj Bosni tokom 1944. godine. Tamo se nalazilo pet vojvodanskih brigada u sastavu 16, a zatim i 36. vojvodanske divizije i 12. udarnog korpusa. Na izložbi su zabeležene najznačajnije borbe ovih jedinica i učešće u operaciji za oslobodenje Tuzle, razbijanje četničkih formacija, zatim teške odbrambene borbe protiv 13. SS divizije »Handžar«, 7. SS divizije »Princ Eugen« i drugih neprijateljskih snaga i, najzad, učešće 12. korpusa u bici za Srbiju i u beogradskoj operaciji.

Izloženi su dokumenti o reorganizaciji jedinica NOV i POJ Vojvodine, koja je izvršena avgusta 1944. godine. Tada su formirane Sremska, Bačko-baranjska i Banatska operativna zona, a reorganizovani su i partizanski odredi i vojnopozadinske ustanove. Masovni priliv novih boraca omogućio je da se u septembru 1944. formiraju 8, 9, 10. i 11. vojvodanska brigada. U sadejstvu sa ranije formiranim 6. i 7. vojvodanskom brigadom, ove snage oslobodile su više mesta i potpuno paralisale neprijateljski saobraćaj u Sremu. U Bačkoj je Štab bačko-baranjske operativne zone avgusta 1944. formirao Bačkopalanački, Subotički, Somborski i nešto

kasnije Novosadski NOP odred. Borbe i pobeđe ovih odreda uticale su na proširivanje narodnooslobodilačkog pokreta. Jačale su partizanske snage i u Banatu. Od ranija dva odreda i novih boraca tamo su orgazovani Belockrvanski, Vršaički, Pančevački, Petrovgradski i Kikindski odred, a u isto vreme u vojvodanske brigade u Sremu upućeno je oko 2.000 boraca. Porast jedinica NOV pratio je sve snažniji proces jačanja i svih drugih faktora NOP-a, što je izraženo dokumentima i podacima u ovom delu izložbe.

U jesen 1944. godine nastupila je završna etapa operacija na jugoslovenskom ratištu i do kraja godine najveći deo Vojvodine bio je konačno oslobođen. Na izložbi su prikazani dokumenti koji govore o sporazumu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i Vrhovne komande Crvene armije o zajedničkim operacijama na tlu Jugoslavije. U ove operacije bile su od početka uključene sve vojvodanske jedinice NOV. U toku tih operacija formirane su nove brigade, a u oslobođenom Novom Sadu i 3. vojvodanska divizija — 51. divizija NOVJ. Do kraja 1944. godine od boraca slovačke i mađarske narodnosti formirane su 14. i 15. vojvodanska brigada »Sandor Petefi«, koje su učes-

ZBOR 1. VOJVODANSKE BRIGADE U SOMBORU, NOVEMBRA 1944.

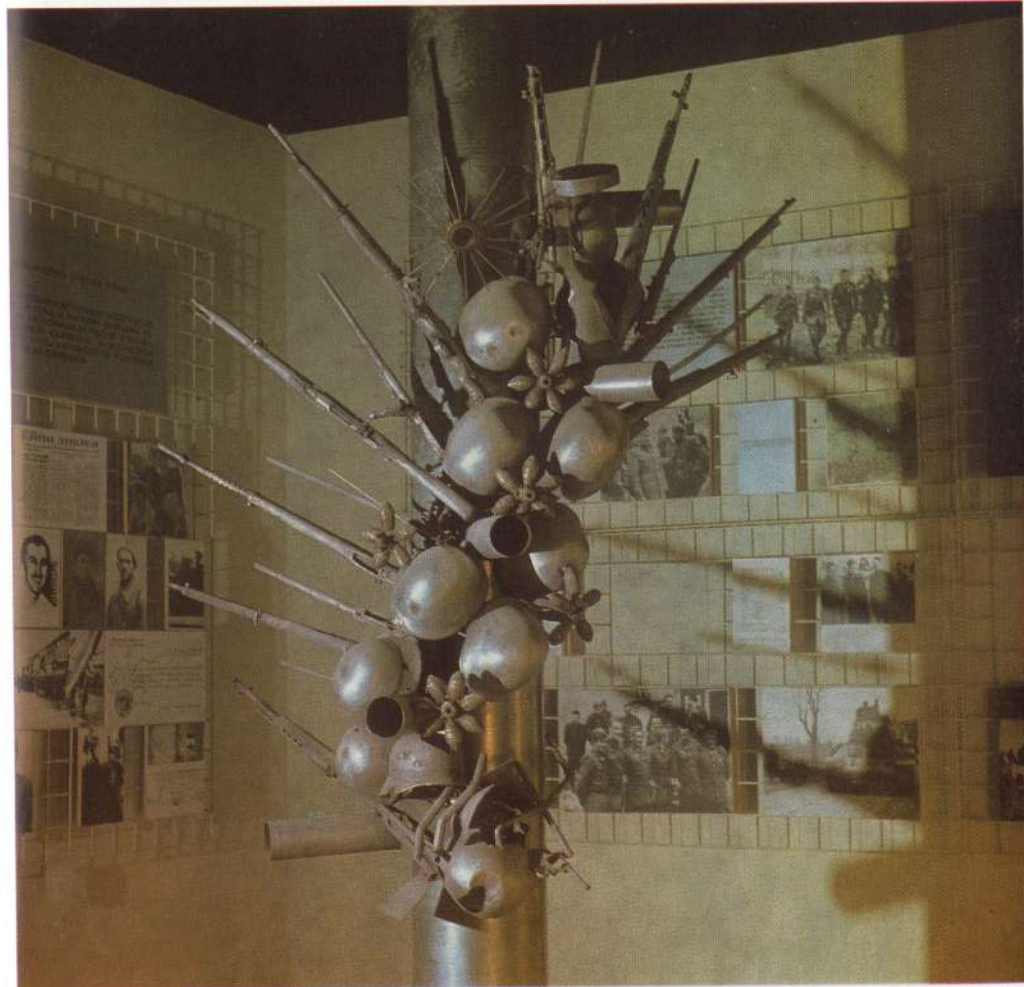
tvovale u završnim operacijama za oslobodenje zemlje u sastavu 51. i 16. vojvodanske divizije.

Na kraju izložbe NOB prikazano je učešće vojvodanskih jedinica NOV i POJ u zimskim operacijama 1944-45. i završnim operacijama za oslobodenje zemlje.

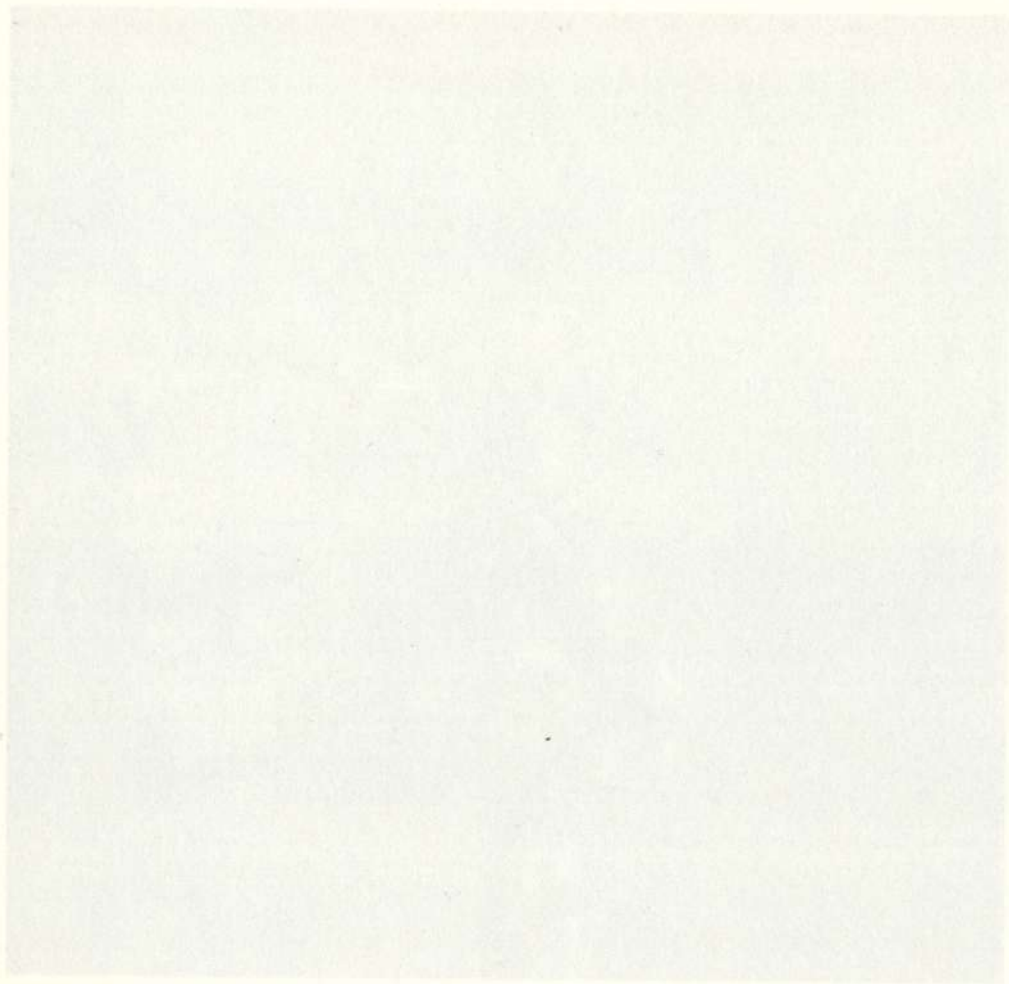
Pomoću osam karusela sa 590 eksponata i legendi dopunjena je ekspozicija na panoima i rasterima. Obradene su teme o masovnim političkim organizacijama, velikim borbama u Sreću, Banatu i Bačkoj i Istočnoj Bosni 1943. i 1944, o delovanju narodnooslobodilačkih odbora, oslobodenju Vojvodine, 3. jugoslovenskoj armiji i o proslavama Dana žena, 1. maja i oktobarske revolucije.

U kratkom filmu (»Sećanja«, režija Duško Ninkov, Neoplanta, Novi Sad), najistaknutiji ratni rukovodioci Vojvodine izneli su svoja sećanja na oslobodilačku borbu i revoluciju na tlu Vojvodine.

Na završetku ekspozicije o narodnooslobodilačkoj borbi i revoluciji u Vojvodini, u sali VIII (»Svečana sala«) posebno su istaknuti narodni heroji Vojvodine, izložene zastave vojvodanskih partizanskih jedinica i odlikovanja, oslobođenja gradova i većih mesta u Vojvodini i izloženo oružje i lični predmeti političkih i vojnih rukovodilaca narodnooslobodilačkog pokreta Vojvodine.

SALA VII: DETALJ SA KOMPOZICIJOM »POBEDA« NANDORA GLIDA.

STYLING: JESSICA WATSON. HAIR: ANDREW GIBSON. MAKEUP: JESSICA WATSON. STYLING: JESSICA WATSON. HAIR: ANDREW GIBSON. MAKEUP: JESSICA WATSON.

SUTEREN

SUTEREN

Da bi se izbeglo klasično i stereotipno postavljanje muzejskog materijala u ekspozicijama ove vrste, s jedne strane, te dopunila i bolje ilustrovala postavka u sali VII i time muzeološki i sadržajno obogatilo prikazivanje NOB-a u Vojvodini, s druge strane, adaptirane su suterenske prostorije u koje su izborom iz bogatih zbirki Muzeja postavljeni važniji trodimenzionalni predmeti. Grupisanje materijala izvršeno je pretežno tematski, a u okviru tema nastojalo se da se ne naruši hronološka koncepcija i da se materijal, koliko je to moguće, postavi tipološki. Ovako koncipirana ekspozicija za period NOB-a omogućava posetiocu da dublje pronikne u svu specifiku vojvođanskog ratišta i upozna se sa autentičnim dokazima o uslovima i raznovrsnim oblicima četvorogodišnje borbe naroda i narodnosti Vojvodine. Na taj način postiže se veća monografska upečatljivost i vizuelna impresivnost pojedinih i do sada nedovoljno obrađenih tema.

U suterenskoj prostoriji B-I ostavljen je prostor za povremene tematske izložbe Muzeja.

VELIKE BITKE VOJVODANSKIH JEDINICA

U prvoj suterenskoj prostoriji (B-II) izloženi su krupniji eksponati i karte najznačajnijih borbi vojvođanskih jedinica. Tu su: zaplenjeni neprijateljski topovi, minobacači, mitraljezi, pešadijsko naoružanje dobijeno od saveznika, diverzantski materijal i sl.

Na topografskim i likovno oblikovanim kartama prikazane su borbe i operacije jedinica NOV, koje predstavljaju najslavnije stranice na borbenom putu vojvođanskih jedinica: borbe kod Maleševaca, Lopare i Zajednice, Grurevca, marš 12. vojvođanskog korpusa u Crnu Goru, oslobođenje Bijeljine, batinski batka, bor-

be na virovitičkom mostobranu, bolmanska bitka, završne operacije i druge.

Bilo je nemoguće prikazati sve one mnogobrojne borbe i akcije koje su u toku četiri godine rata vodile oružane snage NOP-a u Vojvodini, pa su u posebnom dijaprojektoru (karuselu) date skice još nekih značajnijih borbi sa izabranim fotosima.

ORUŽJE I OPREMA VOJVODANSKIH JEDINICA

U trećoj prostoriji suterena (B-III) izložena je kolekcija lakog pešadijskog naoružanja partizanskih odreda i brigada. U vitrini na desnoj strani je tipologija autentičnog hladnog i vatrenog oružja: puške različitog porekla, modela i kalibra, pištolji, bombe, automati i puškomitraljezi. Posebno su dati primerici tzv. »psihološkog oružja«, koje je korišćeno za prepad i uznemiravanje neprijateljskih posada u Sremsu. Tu je i kolekcija prvih partizanskih bombi izrađenih najčešće od vodovodnih cevi u partizanskim radionicama.

U posebnim vitrinama je odeća i ostala oprema vojvođanskih jedinica, koja po svom poreklu i izradi govori takođe o uslovima pod kojima se borila narodnooslobodilačka vojska i o načinu njenog snabdevanja.

PARTIZANSKE BOLNICE I SANITETSKO ZBRINJAVANJE

PROSTORIJA (B-IV)

Ako se imaju u vidu specifični i složeni uslovi za vođenje rata u ravničarskoj Vojvodini, onda se mogu shvatiti i okolnosti pod kojima se razvijala i efikasno delovala služba sanitetskog zbrinjavanja. Narod Vojvodine, okupljen u NOP-u, po cenu najvećih opasnosti i lišavanja negovao je, skrivao i lečio svoje ranje-

DETALJI SA IZLOZBE U SUTERENU: ZAVRSNE OPERACIJE I RADIONICE.

ne borce. Velike napore ulagala je narodna vlast i sve druge organizovane snage NOP-a kroz celo vreme rata da organizuju lečenje i smeštaj ranjenih i bolesnih boraca.

Od značajnijih eksponata u ovoj prostoriji treba ukazati na operacioni sto bolnice GŠV, zatim na instrumente i predmete korišćene u partizanskim bolnicama u Sremlu i Istočnoj Bosni. Tu je i popularno »partizansko bure« za dezinfekciju, zatim deo razboja na kome su devojke sremskih sela tkale gazu i platno za zavoje i previjanje ranjenika. Tu je i tuba običnog platna iz devojačke spreme, koja je u toku rata bila osnovni materijal za pravljenje zavoja.

FARTIZANSKE BAZE

PROSTORIJA (B-V)

Partizanske baze ili tajna skloništa počinju da se grade sa pojavom prvih aktivista NOP-a u Vojvodini. Na jednoj takvoj ravničarskoj i

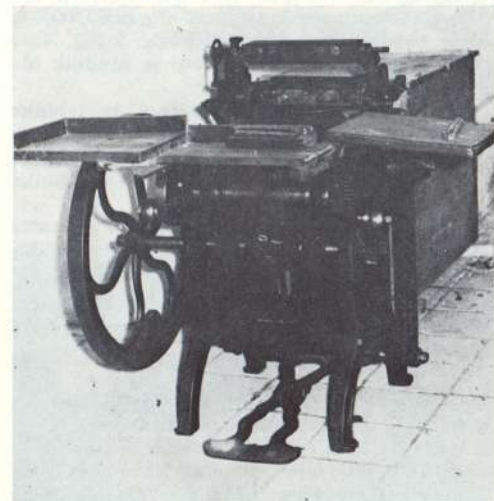
komunikativnoj teritoriji, načičkanoj neprijateljskim garnizonima, partizanske baze imale su vrlo veliki, a u pojedinim trenucima i prvorazredan značaj. One su se razlikovale po funkciji, kapacitetu i nameni (za smeštaj ranjenika, za prikrivanje boraca, za partizanske štamparije i radionice, za smeštaj hrane i opreme i sl.). Masovno kopanje partizanskih baza nastaje posle prvih većih borbi, a naročito posle razbijanja i desetkovanja prvih severnobanatskih i bačkih partizanskih odreda. U 1943. godini gotovo nije bilo kuće na oslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji Srema u kojoj nije bila bar 1-2 baze za smeštaj ljudi i hrane. Tako je u Fruškoj gori između Kuveždina i Divoša, na prostoriji od svega 2 km² iskopano 729 baza a na »Rohalj bazama« bilo je oko 50 »centralnih baza« GŠ Vojvodine. U bazama južnog Srema 1944. godine bilo je skriveno preko 100 vagona

pšenice. Na teritoriji Bačke bilo je preko 700, a u Banatu 1.097 raznih skloništa.

Ovde su dati samo najelementarniji podaci i ilustracije o partizanskim bazama u transparent-tehnici. Za tu svrhu iskorišćeni su fotosi i crteži autentičnih baza NOP-a u Vojvodini. Njihovoj tipološkoj rekonstrukciji pristupio se u okviru realizacije spoljnog dela izložbe.

STAMPARIJE

U prostoriji B-VI su eksponati koji se odnose na partizanske štamparije i štampu sa podacima o urednicima, naslovima listova, mestima gde su izlazili i tehnici na kojoj su štampani.

TIGL IZ STAMPARIJE PK KPJ NA SUSNJAREVOM SALASU NA KOME JE ZA GODINU DANA 1943/44. STAMPANO 36.000 PRIMERAKA »SLOBODNE VOJVODINE«, 17.000 PRIMERAKA »NAŠE BORBE«, 7.200 RAZNIH BROŠURA I 37.000 PROGLASA I PLAKATA.

U vitrinama na levom zidu su eksponati koji su služili kao sredstvo javnog informisanja i propagande NOP-a u Vojvodini (radioaparati, pisace mašine, pribori za pisanje, sredstva za raznošenje ilegalne partizanske štampe i sl.).

U srednjoj vitrini su originalni primerci listova, knjiga, brošura, letaka i ostalog materijala štampanog na svim tada postojećim tehnikama počev od onih najprimitivnijih, umnožavanje rukom, pa do partizanske štamparije na Sušnjarevom salašu.

Centralno mesto (na podijumu) zauzima tigl (tzv. »Sremski tigl«) štamparije Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu, koja je od avgusta 1943. do prelaska u oslobođeni Zrenjanin radila na Sušnjarevom salašu kod Surduka u severoistočnom delu Srema. Na ovom tignu, pored ostalog, štampan je i najznačajniji list NOP-a Slobodna Vojvodina, organ JNOF-a, čiji je urednik bio Jovan Popović, i list Naša borba, organ KPJ za Srem, čiji je urednik bio Jovan Veselinov Zarko.

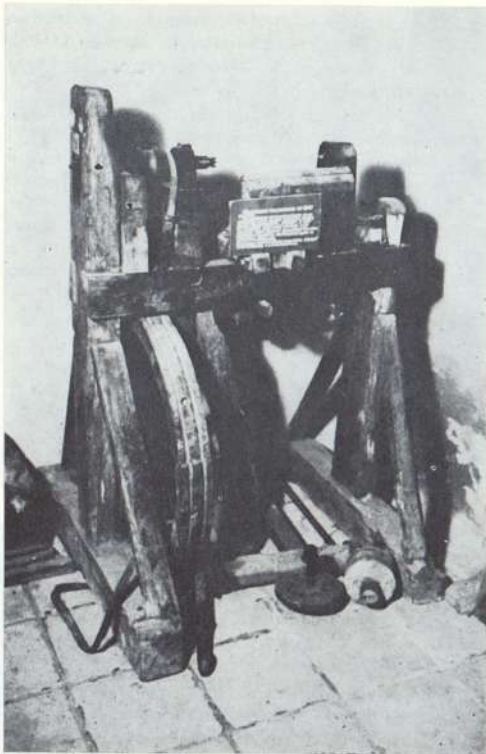
To su i ciklostil i geštetner iz tehnike Okružnog komiteta KPJ za Srem na kojima je štampan najznačajniji informativni list Istina i drugi listovi (Glas omladine, Vojvodanka u borbi, Pionir).

Na zidu desno, iznad podijuma je karta Vojvodine sa mestima gde se u toku rata nalazila štamparska tehnika sa podacima o listovima koji su u njima objavljeni.

PARTIZANSKE RADIONICE

U prostoriji B-VII suterena smešteni su eksponati iz partizanskih radionica.

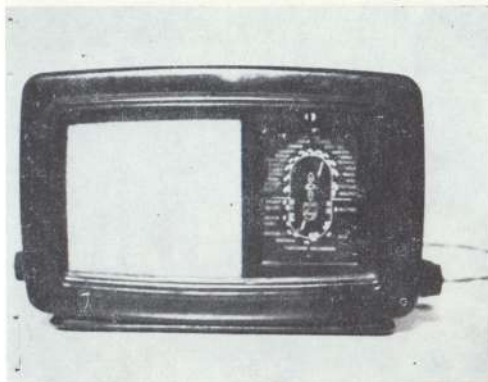
Iako su radile u vrlo teškim uslovima i često najprimitivnijim alatima mi opremom, partizanske radionice su uspešno izvršavale svoje zadatke i snabdevale vojsku onim što joj je u to vreme bilo najpotrebnije: popravka oružja, odeće i obuće, snabdevanje hlebom, mesom, sanitetskim zavojima, ručnim bombama i mi-

PARTIZANSKA RADIONICA BOMBI U SELU STEJANOVICIMA RADILA JE U DRUGOJ POLOVINI 1941. I POČETKOM 1942. GODINE. RADIONICU JE FORMIRAO I U NJOJ RADIO NARODNI HEROJ BOŠKO PALKOVLJEVIĆ — PINKI PA JE I PROZVANA »PINKIJEVA RADIONICA«.

nama za diverzije. U oslobođenim mestima Istočne Bosne jedno vreme su izrađivani čak i partizanski minobacači a popravljeno je i teže naoružanje vojvodanskih brigada i divizija.

Jedan od najznačajnijih i u to vreme najviše traženih proizvoda je svakako ručna bomba (»partizanska«, »brestačanka«, »belegišanka«

RADIO-APARAT I. SAJKASKOG ODREDA.

— po mestima gde je izrađivana). Do kraja 1943. godine razvila se mreža ovih radionica po čitavoj Vojvodini. Samo u Sremu u to vreme je radilo 40 radionica sa više od 150 radnika. Za tri godine rada samo u brestačkoj radionici izrađeno je oko 17.000 partizanskih bombi, dok je »Belegiška livnica« jula 1943. godine dnevno proizvodila po 35 komada bombi, 6 mina itd.

Pored originalnih proizvoda, u ovoj prostoriji su izloženi i sačuvani alati i materijali prvih partizanskih radionica u Vojvodini. Na podijumu izloženi su strug, bor-mašina i dizel-motor iz partizanske radionice u Brestaču, zatim strug i nakovanj iz »Pinkijeve radionice« u Stejanovicima, nožice za minobacač sačinjene u partizanskoj radionici u Zagonima, oksigenske boce partizanske radionice u Cengićima, kalup za livenje bombi iz Bijeljine, kalup i mengele za izradu bombi i mina iz Belegiša itd.

DETALJ SA IZLOZBE U SUTERENU

SVEČANA SALA

Faint, illegible text at the bottom of the left page.

Faint, illegible text at the bottom of the left page, continuing from the previous block.

SALA IX

SLOBODA

SALA IX

IZGRADNJA SOCIJALISTIČKOG SAMOUPRAVNOG DRUŠTVA (1944-1971)

U početku sale IX prikazane su ljudske žrtve i ratna razaranja na vojvođanskom tlu. U borbi protiv okupatora, u redovima Narodno-

oslobodilačke vojske, palo je oko 14.000 boraca. Preko 50.000 ljudi, žena i dece izgubili su živote u koncentracionim logorima, na prinudnom radu ili kao žrtve represalija koje su okupatori vršili nad narodom u toku ratnih operacija. I privreda Vojvodine pretrpela je velike štete. Njen stočni fond je prepolovljen. Mnoga sela bila su opustošena. Oko 1.200.000 kJ. zemlje

bilo je poplavljeno. Na imanjima ostalo je jedva 10% od predratne ljudske radne snage. Velike štete pretrpeli su saobraćaj, industrija i druge privredne grane, mnogi stambeni i komunalni objekti, kulturne, prosvetne i naučne institucije.

Ekspoziti izložbe pokazuju da se proces obnove od kraja 1944. godine, kad je najveći deo Vojvodine bio konačno oslobođen, razvijao uporedo s velikim naporima i ulaganjima i ljudskim i materijalnim, u periodu polugodišnjih završnih operacija za oslobodenje Jugoslavije. O tome svedoče dokumenti i fotosi o obnovi rada fabrika i preduzeća, pokretanju energetskih izvora, obnovi železničkih pruga i puteva, snabdevanju vojske i naroda, poljoprivrednim radovima, pomoći stanovništvu koje je najviše postradalo od neprijateljskih represalija, naročito u Sremu itd.

Prikazana je delatnost Vojne uprave NOVJ za Banat, Bačku i Baranju, koja je uspostavljena 17. oktobra 1944. godine kao organ izvršne i sudske vlasti. Pored uprave nad svim objektima koji su bili neophodni za potrebe vođenja rata, Vojna uprava je sprovela odluku o konfiskovanju imovine saradnika okupatora i folksdojčera. Ove i druge mere Vojna uprava je mogla efikasno da izvrši jer se oslanjala na mrežu organa nove narodne vlasti i masovnih političkih organizacija. Ubrzo je, odlukom maršala Tita od 27. januara 1945, ukinut ovaj organ, a sva vlast je prešla na Glavni NOO Vojvodine.

Izabranim ekspozitima prikazano je masovno učešće naroda u obnovi privrede, izgradnji razorenih pruga i puteva, porušenih mostova, aerodroma, obradi napuštene zemlje, berbi kukuruza, setvi, seči drva za ogrev, izgradnji popaljenih sremskih sela i dr. Radni entuzijizam i organizovanost najširih narodnih slojeva u bici za obnovu odredili su sav dalji pravac razvitka u Vojvodini. To su i svedočanstva o snazi masovnih političkih organizacija, o jačanju Narodnog fronta, što je izraženo i u izbo-

AGRAONOM REFORMOM I KOLONIZACIJOM STVOREN JE PRINCIP «ZEMLJA PRIPADA ONOM KOJI JE OBRADUJE».

rima za mesne, sreske i okružne odbore ove organizacije a takođe i za odbore AFZ-a, a zatim na Prvoj pokrajinskoj konferenciji Narodnog fronta i Prvom kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Vojvodine održanim decembra 1944. u Novom Sadu i Prvom kongresu Antifašističkog fronta žena u Novom Sadu januara 1945. godine. Proces obnove sindikata u Vojvodini počeo je 19. januara 1945. zborovima u Novom Sadu i Petrovgradu (Zrenjanin), na kojima je izabran Inicijativni odbor za organizovanje sindikata, usvojenja rezolucija i izdat proglas radništvu Vojvodine o organizovanju sindikalnog pokreta u Pokrajini.

Na ovim skupovima sankcionisane su tekovine narodnoslobodilačke borbe i revolucije, i prihvaćene osnove utvrđene opštejugoslovenske politike i prvi programi rada u oblasti društveno-ekonomskog, socijalnog i kulturno-prosvetnog života naroda oslobođene Vozvodine.

Sledi prikaz organizovane snage i rukovođeće uloge pokrajinske organizacije KPJ, njenih stavova i aktivnosti u usmeravanju obnove i prvih koraka u postavljanju socijalističkih društvenih odnosa. Period priprema i održavanja Sedme pokrajinske partijske konferencije, održane 5. i 6. aprila 1945. u Novom Sadu, bio

IZGLED SALE IX.

je period u kome je Partija imala zadatak masovnog okupljanja širokih narodnih masa u Vojvodini, naročito seljačkih, na strani revolucije.

Prikazano je zatim Prvo zasjedanje Skupštine izaslanika naroda Vojvodine, kome su prethodili izbori za mesne, sreske i okružne odbore. Održano je u Novom Sadu od 30. jula do 1. avgusta 1945. Posebno mesto je dato revolucionarnim zakonima i njihovoj primeni u Vojvodini. Seljaci u Vojvodini dobili su zemlju i poljoprivredni inventar, a kolonisti i ekonomske zgrade, radnu stoku i stambene zgrade. Istovremeno brisani su i seljački dugovi, što je omogućilo velikom broju seljaka da brzo organizuju svoje domaćinstvo. Prva tada stvorena državna poljoprivredna dobra, ekonomije, rasadnici, mašinsko-traktorske stanice bili su osnovne poljoprivredne organizacije, kojima je bio cilj intenzivna proizvodnja i zadovoljenje potreba industrije i stanovništva, a takođe i

vizaciju individualnih poljoprivrednih gazdinstava i za pretvarenje privatne svojine u zajedružnu.

RADNIČKI SAVET, SREMSKA MITROVICA 1950 GODINE.

Ekspoziti pokazuju da se već 1945. i 1946. godine javljaju razni oblici zadržnog udruživanja. U početku su to bile nabavno-prodajne zadruge, da bi sve više preovladale seljačke radne zadruge, koje su počeli osnivati kolonisti i agrarni interesi. Tako su nastali veliki kolektivni kompleksi koji nisu imali potrebne mehanizacije ni drugih modernih agrotehničkih sredstava.

Ubrzo posle rata uveden je obavezan otkup poljoprivrednih proizvoda da bi se obezbedilo snabdevanje radnih ljudi osnovnim životnim potrebama. Ova mera dobila je trajniji karakter donošenjem Uredbe o otkupu žitarica 1947. godine. Iako je sprovođenje otkupa dobijalo i karakter prinude, njime je, osobito u vreme ekonomske blokade naše zemlje i u godinama suša, vojvodansko selo znatno doprinelo da se stanovništvo Jugoslavije obezbedi od gladi koja je ozbiljno pretila.

Sledeći deo izložbe posvećen je donošenju Prvog petogodišnjeg plana razvoja Jugoslavije

1947. godine i njegovom sprovođenju.

Na osnovu Petogodišnjeg plana FNRJ i NRS izraden je Petogodišnji plan Vojvodine, koji je posebno isticao obavezu za brži razvoj poljoprivrede, za razvoj zadrugarstva i unapređenje državnog sektora.

Na izvršenju Petogodišnjeg plana sve društveno-ekonomske i političke snage Vojvodine bile su za narednih pet godina maksimalno mobilisane. Izvanredno značajna mera bila je nacionalizacija privatnih privrednih preduzeća i likvidacija privatne trgovine. Sprovođenjem Zakona o nacionalizaciji, aprila 1948, država postaje vlasnik osnovnih sredstava za proizvodnju.

Sledeća tema posleratnog dela izložbe je period koji je počeo Rezolucijom Kominforma o stanju u KPJ, od juna 1948, i u kojem je Jugoslavija u toku nekoliko godina, usled ekonomske blokade i drugih oblika pritiska, prolazila kroz vanredno velike teškoće. Izloženi su dokumenti o stvaranju Kominforma 1947. godine, čije je sedište bilo u Beogradu, zatim razna svedočanstva o produbljivanju sukoba između zemalja socijalističkog lagersa i Jugoslavije. To su i svedočanstva o otporu KPJ i Jugoslavije Staljinovom pritisku, posebno o Petom kongresu KPJ, koji je protekao u znaku mobilizacije svih snaga zemlje za očuvanje nezavisnosti zemlje i jedinstva KPJ, posebno dokumenta i drugi ekspoziti koji podsećaju na aktivnost Partije i svih drugih društveno-političkih faktora u Vojvodini u ovom periodu. Borbi protiv napada Kominforma i otporu pritiscima bila je povećana Osmo pokrajinska partijska konferencija, održana decembra 1948, koja je odredila zadatke partijskim organizacijama i članstvu u duhu odluka donesenih na Petom kongresu KPJ. O snazi i uticaju pokrajinske organizacije KPJ za Vojvodinu i o daljem jačanju jedinstva naroda Vojvodine u ovoj slezonoj i teškoj borbi svedoče i podaci o porastu članstva KPJ u tom periodu prikazani na izložbi.

Rešena da istraje u otporu staljinističkom pritisku, KPJ se nije ograničavala samo na odbranu. Ona je ubrzo, u nastojanju da otkrije prave uzroke ovog pritiska, pokrenula mnoga ključna pitanja borbe za socijalizam od uloge države i Partije u prelaznom periodu, do problema o odnosu među socijalističkim zemljama i međunarodnih odnosa u celini. Teorijskom razmatranju svih ovih pitanja ubrzo je sledila i adekvatna praksa, koja je bila izražena u otvaranju nove etape u borbi za socijalističke društvene odnose. Bila je to etapa razgrađivanja dotadašnjeg etatističkog i centralističkog sistema i razvijanje sistema neposredne socijalističke demokratije. U ovom delu izložbe reč je o tim procesima. Među ostalim, tu je direktno pismo CK SKJ od 22. juna 1950, kojim je razgraničena funkcija sekretara partijskih komiteta od funkcije u vlasti i privredi, ekspoziti koji ilustruju proces decentralizacije u upravljanju privredom, podaci o prvim radničkim savetima iz 1949. godine i dr. Prelomna mera na putu ka novom sistemu neposredne socijalističke demokratije bilo je proglašenje, 27. juna 1950. godine, Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva.

ZBOR RADNIH LJUDI U »POBEDI«

PRVI KOLONISTI DOLAZE U VOJVODINU

okosnica socijalističkog preobražaja sela i bitke za krupnu, organizovanu poljoprivrednu proizvodnju i koncentraciju zemljišta i za promene u svojinskim odnosima. Polazeći od ovih zahteva, a imajući u vidu iskustva SSSR-a, KPJ se opredelila za postepenu i dobrovoljnu kolekti-

Izloženi su eksponati koji podsećaju na izbore za prve radničke savete u preduzećima u Vojvodini i više dokumenata u kojima se ističu nastojanja Pokrajinskog komiteta KPJ za Vojvodinu i svih drugih faktora da se radnički saveti stabilizuju, da sindikati nađu svoje pravo mesto u novim uslovima, prelaz na radničko samoupravljanje bude novi implus za savladivanje posledica ekonomske blokade i izvršenje planova proizvodnje.

Novi Zakon o narodnim odborima iz 1949. godine bio je izraz težnji za daljim razvojem lokalne samouprave, a Ustavni zakon 1953. godine ozakonio je samoupravljanje kao osnovu

SA I KONFERENCIJE SKJ

novog društveno-političkog sistema i proširio nadležnosti republika i pokrajina, smanjujući u isto vreme i ovlašćenja saveznih organa.

Slede eksponati koji ukazuju na prve oblike društvenog upravljanja van privrede, koji se javljaju posle Ustavnog zakona iz 1953. godine. Deseta pokrajinska konferencija SKS za Vojvodinu, 1953. godine, ističe potrebu obezbeđenja samoupravnosti u oblasti zdravstva, prosvete i socijalnog osiguranja regulisanjem odnosa bez mešanja državnog aparata.

Decentralizacijom i deatizacijom u ruko-

SA ZBORA BIRAČA

vođenju privredom omogućeno je dalje jačanje materijalne baze lokalne samouprave, što dovodi 1955. godine do uvođenja komunalnog sistema u Jugoslaviji. Ostvarujući marksističku ideju »o komuni kao osnovnoj ćeliji društva« u kojoj radni ljudi, samostalno, demokratski i neposredno rešavaju sva pitanja sopstvenog života i rada, Savezna narodna skupština usvojila je Opšti zakon o uređenju opština i srezova.

Na izložbi se dalje prikazuju mere koje su imale za cilj razvijanje radničkog i društvenog samoupravljanja: donošenje prvih društvenih

planova razvoja u preduzećima, uvođenje pogonskih radničkih saveta i ekonomskih jedinica, što je omogućilo više samostalnosti u planiranju proizvodnje, raspodele dohotka, naročito ličnog dohotka, čime se počela ostvarivati težnja radnih ljudi za doslednom primenom socijalističkih merila »svako prema sposobnosti — svakom prema radu«; u opštinama Vojvodine donose se statuti opština, planovi i budžet, a preko zborova birača, kao nove samoupravne institucije građana, postavlja se kandidatura za sva predstavnička tela.

Eksponati pokazuju uspon novog privrednog sistema, oslobađanje tržišta i stvaranje većih mogućnosti za saradnju i razmenu sa gotovo svim zemljama sveta.

Prikazan je razvoj poljoprivrede i sela i borba za veće prinose u Vojvodini. Socijalistički preobražaj sela, umesto ranijeg kursa na kolektivizaciju po svaku cenu, ide putem većih materijalnih ulaganja u poljoprivredu i uključivanja individualnih seljačkih gazdinstava u razne oblike društvenog privređivanja. Posle 1955. godine dolazi do pojave kooperativnih odnosa u Vojvodini između individualnih proizvođača i opštih zemljoradničkih zadruga i poljoprivrednih dobara.

Izložba dalje ilustruje nastojanja KPJ da svoj metod rada i svoju rukovodeću ulogu prilagodi uslovima radničkog i društvenog samoupravljanja. Tu su, pre svega, dokumenti Šestog kongresa, novembra 1952, na kojem je promenjen naziv Partije u Savez komunista Jugoslavije. Novi Statut, donet na Šestom kongresu, šire je razradio ulogu Saveza komunista u novim uslovima, posebno rukovodstva u Savezu komunista kao nosioca politike, princip organizovanja komunista, ulogu organizacija SK u srezu, pokrajini, republici itd.

U skladu s novim sistemom, Narodni front Jugoslavije na Četvrtom kongresu, 1953. godine, menja ime u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ), koji postaje masovna politička organizacija radnog naroda i naj-

DUNAV—TISA—DUNAV

širi oblik povezivanja svih socijalističkih snaga.

Na istoj liniji SKJ deluje i Savez komunista Srbije za Vojvodinu, koji na svojoj Trinaestoj pokrajinskoj konferenciji, 1956. godine, raspravlja o idejno-političkim zadacima Saveza komunista i o društveno-ekonomskom razvoju Vojvodine.

NA NAFTONOSNOM POLJU

Ekspoziti o Sedmom kongresu SKJ iz 1958. godine, koji je usvojio novi Program, i oni o pripremanju i donošenju novog Ustava SFRJ iz 1963. godine, izraz su daljih nastojanja da se stabilizuju socijalistički društveni odnosi zasnovani na sistemu samoupravljanja. To je period u kojem se sve oštrije sukobljavaju stari, još neprevaziđeni elementi etatističko-birokratskog sistema, i još nedovoljno razvijeni i učvršćen istem neposredne socijalističke demokratije. Ovi sukobi radaju negativne pojave u privredi i svim drugim oblastima društvenog života i povremeno dovode do zastoja i kriza. Nastojanja SKJ da savlada takve teškoće ilustruje pismo CK SKJ iz 1962, i osobito Titov govor na mitingu u Splitu, maja 1962. godine. U tim nastojanjima protekao je i Osmi kongres SKJ, decembra 1964. godine. Dalje napore da

se prevaziđu privredne teškoće i osigura sprovođenje opšteg kursa na konačnu afirmaciju sistema radničkog samoupravljanja, ilustruju dokumenti o privrednoj i društvenoj reformi iz 1965. godine. Posebno su istaknuti dokumenti Četvrtog, brionskog plenuma CK SKJ iz jula 1966, koji je predstavljao obračun s konzervativnim, birokratsko-etatističkim snagama u vrhovima Partije i države. Odluke i kurs ovog Pleuma CK SKJ dali su nove, šire prostore

U završnom delu izložbe prikazana su najznačajnija zbivanja u nekoliko poslednjih godina: tu su dokumenti Devetog kongresa SKJ, borbi za stabilizaciju novih društveno-ekonomskih odnosa.

Drugog kongresa samoupravljača i oni koji prikazuju tokove društvenih promena izraženih

u ustavnim amandmanima. Izloženi su dokumenti Sedamnaeste sednice Predsedništva SKJ na Brionima od 28. do 30. aprila 1971. godine, njegove Dvadeset prve sednice u Karadordevu 3. decembra iste godine a Druge konferencije SKJ održane u Beogradu 25. i 26. januara 1972. godine.

Ovde je i tema o spoljnoj politici naše zemlje, koja je ilustrovana dokumentima i podacima o aktivnosti SFRJ na principima aktivne, miroljubive koegzistencije, poštovanju nacionalne suverenosti i ravnopravnosti, nemešanju u unutrašnje poslove drugih zemalja, poštovanju načela Povelje OUN i doslednom ispunjavanju međunarodnih obaveza.

DETALJ IZLOŽBE U SALI IX: SKULPTURA »SAMOUPRAVLJAC« P. RADOVANOVIĆA.

OSVRT NA LIKOVNE PRILOGE STALNE POSTAVKE.

U hronološkim i prostornim okvirima ove izložbe ukomponovan je i veliki broj likovnih priloga. To je pokušaj i namera da se celoj izložbi da jedan atribut vizulne harmonije, plastične i simbolične vrednosti kao i opšta boja humanosti.

Angažovani likovni radnici su učinili, svaki penaosob, maksimalan napor da njihovo delo ispuni svoju misiju i kao kontrapunkt dopuni i oplemeni, u okvirima svojih tematskih i ekspoziционih lokacija, strukturu izložbenog materijala. No, sasvim je prirodno da ti svekoliki naponi nisu rezultirali i isti kvalitativni efekat. Uzroci toga kao i vrednovanje tih dela ostaće po strani ove fusnote, a jedina nam je želja da posetiocu bar delimično objasnimo njihove poruke i razloge.

Na levom zidu I sale nailazimo na veliki friz. U traženju načina muzeološkog prezentiranja jedne dosta obimne materije (koja obuhvata period od 1690 do 1867) došlo se do najcelishodnijeg rešenja da se fragmentarnom ilustracijom prikažu najbitnije pojave i događaji. Zato se pristupilo grafičkom rešenju kao najadekvatnijoj tehnici a upotrebljen je ecovani bakar kao trajan i plemeniti materijal, a uz to i vrlo pogodan za ilustrativno-grafički prikaz. Grafičar Milan Stanojević je, na sebi svojstven način, izvršio taj zadatak kristalno jasnim i čistim likovnim jezikom iako mu je pod grafičkim perom došao daleki predatak njegovog urbanizovanog čoveka.

Tu posetilac nailazi i na obrađene stubove koji su u svojoj osnovnoj funkciji konstruktivni nosači. Ova prostorija uslovno nazvana Etnosala trebalo je da u svojoj arhitektonici dobije neki elementarni simbol, koji će je jasnije približiti svom lokalitetu. Terakota — zemlja, kao rudimentalni činilac ovog podneblja je zato najbolje poslužila. Vajar Ljubomir Denković je diskretnim postupkom u formi plitkog reljefa, dao

najesencijalnije fragmente narodnih motiva, uglavnom mitsko-obredne simbolike, a rustičnim tretmanom površine materijala dao još osmišljeniju vremensku i prostornu poruku.

Desni stakleni zid uslovio je transparentno rešenje. Na velikoj centralnoj površini dat je krug — rozeta — simbol sunca. Iako komponovan od raznih motiva narodne umetnosti, karakterističnih za etno-strukturu Vojvodine, on deluje kao jedinstvena čipka i organska celina i kao simbol dobija svoje punije osmišljenje. Na drugoj staklenoj površini javljaju se i motivi sa mitsko-obrednom simbolikom parcijalno rešeni a materijal-staklo je nametnuo slikarsko grafički postupak. (Rad slikara Božidara Boškovića).

U ovoj prostoriji dominira skulptura A. Zarina. To je savremeno koncipirano delo, jasne likovne stilizacije, sa čvrstom tektonikom i donekle naglašenom simetrijom, ali čija lokacija nije srećno određena jer se ne uklapa u kontekst datog jeja miljea.

U sali II prisutna su dela monumentalnih razmera i heterogenih tehnika. (Tapiserija, ulje, Skulptura). Asocijativno apstraktno koncipirana tapiserija slikara Boška Petrovića sa zvonkim koloritom i elementima dekorativnosti — simbolizuje radnički pokret u celini, a sama struktura materijala još više oplemenjuje slikarski napor.

Na levoj strani u tematskom sklopu Pariske komune, slikar B. Bošković je na velikoj konkavnoj površini, u jednom pomalo romantičarskom zamahu u figuralnoj kompoziciji dao reminiscenciju na događaj koji je prvi materijalizovao socijalističke misli. »Nebeski jahači« je simboličan naziv za »izlet u nebo« — kako mnogi istoričari nazivaju pokušaj pariskih komunara da izmeni svet.

Spremnost radnika i seljaka da zajedničkim gestom dođu do svojih prava — skupovima i štrajkovima — i izraze svoju nameru i želju za obračunom sa posednicima i vlastodršcima te-

ZORAN PAVLOVIĆ: VITRAŽ 620 x 440.

matski je moto skulpture vajara Jovana Soldatovića.

U sali III i IV dominiraju četiri priloga. Dve velike karte pano u koridoru V i dinamična kreacija »27. Mart«. Karte u prvom redu sale III i IV rešene savremenim vizuelnim sredstvima — elektronikom, gde su napori i umešnost majstora za rasvetlu Đure Očića došli do punog izražaja, naravno uz udeo likovnih kreatora Vanje Kavurić, Maje i Dušana Maleševića.

Na panou u koridoru V uklapajući se u tematske postulate slikar Božidar Bošković je dao irealnu viziju fašizacije i budućeg masovnog otpora.

U eksplicitno dinamičnom arhitektonskom rešenju u lepezastoj formi objekta i dekorativnom tretmanu data je tema »27. Mart« 1941. Grupa umetnika V. Kavurić, M. Malešević i D. Malešević, iz Zagreba, dali su likovno uprošćenu simboliku eskalacije fašizma na Evropu.

Likovna rešenja ukompovana u ekspoziciju sale NOB-a svedena su na najcelishodniju meru. Sve je podređeno intenciji da se u samom materijalu kao izražajnom sredstvu, nađe adekvatna prostorna i hronolaška simbolika i kao najprihvatljiviji uzet je metal sivog tonaliteta (cink, olovo). Stubovi su pored svoje statičke funkcije građevinskih nosača poslužili kao jedna vrsta postamenta plastičnim evokacijama razvoja NOB-a. Vajar Nandor Glid je, manipulišući elementima oruđa i oružja bez pretenzija da se stvori muzejska tipologija naoružanja, sublimirao u likovni jezik snažnih refleksija — dinamične skulpturalne celine sa čitkom simbolikom najezda okupatora-ustanak-organizovana borba-pobeda.

Slikar Boško Karanović je pitoreksnim grafičkim postupkom u ecovanom cinku obradio dva stuba sa fragmentima raznih akcija NOP-a. Veliki pano u emajlu je replika grafike Martina Solaržika — autentične ilustracije učesnika krvave Bolmanske bitke (rad grupe Malešević, Kavurić). U tematskim okvirima ekspozicije NOB-a zapažuje se i vrlo interesantna i nekonvencionalna rešenja karata raznih akcija i operacija (autori: Malešević, Kavurić i M. Stefanović).

U svečanoj sali nameće se monumentalni vitraž slikara Zorana Pavlovića sa transparentnim i optimističkim raspevanim koloritom sa nagašenim tonskim intenzitetom karakterističnim za tu tehniku i sa dosta prisutnim simboličnim elementima; prkosa; otpora i izgradnje.

U sali IX prvo nailazimo na rad Zorana Petrovića slikara skulptora i pisca. On se potrudio da sva ta umeća sažme u svoj likovni prilog. Uglavnom, od fabrikovanih elemenata odbačenih i namerno nadenih stvorio je jednu celinu vizuelno opipljiva sadržine — zatečeno stanje, obnova i izgradnja.

Monumentalna figura, koja personificira ideju samoupravljanja — čovek samoupravljaj, u izvanrednoj obradi vajara Paje Radovanovića, pomalo je stešnena u datom joj prostoru, te njen sadržaj ne dolazi do svoje punoće.

Tu je prisutno i dela slikara Aleksandra Lakića, koje na jedan suptilan način ilustruje napore naših naftaša. (Ulje na platnu).

Likovni saradnici su se potrudili da osim svog ličnog kredoa u svoje priloge unesu i adekvatne tematsko-muzeološke poruke. Tako je dragoceni izložbeni materijal bez vizuelne privlačnosti, dobio time bogatiju sadržinu a cela ekspozicija jedan dinamičniji i atraktivniji ton.

U drugom delu izložbe — SUTERENA — predmeti kao zahvalni i atraktivni medij muzeoloških ekspozicija, ispunili su prostor i poruke. Zato se u tom delu izložbe nije išlo ka većim zahvatima likovnih interpretacija pojava i događaja, već samo kao dopuna prezentacije ideje i materijala.

U prvom delu, gde su prikazane završne operacije i diverzije prisutno je delo monumentalnih razmera, koje nas svetlosnim efek-

tima upozorava na masovnost i raznovrsnost diverzija u Vojvodini od 1941—1944. godine. Rad grafičara-dizajnera Miodraga Nedeljkovića.

U tematskom delu partizanskih bolnica prisutna su dva dela: figura TIFUSARA, pečena terakota, sa primesama naivnih poimanja likovnog kazivanja, rad vajara Milana Trkulje i slika Aleksandra Lakića — PRENOS RANJE-NIKA. —